

پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی از منظری اسلامی

دکتر مهدی محمدی*

دکتر رحمت اله مرزوقی**

چکیده

در متون دینی، برای زندگانی مسلمانان اصولی وضع گردیده است که هر مسلمانی می‌بایست از این اصول و رهنمودها در عمل پیروی نماید. اگر هدف آموزش و پرورش به طور عام، پرورش انسان کامل باشد، هدف آموزش و پرورش اسلامی نیز پرورش انسان کامل الهی با تأکید بر ویژگی‌هایی هم‌چون ایمان و عقیده می‌باشد. برنامه درسی ناشی از این هدف نیز برگرفته از دانش‌های موجود و هم‌چنین رهنمودهای قرآن، سنت پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت می‌باشد. به علاوه، در ایجاد برنامه‌ی درسی مبتنی بر ارزش‌ها و عقاید اسلامی، باید به مقاصد و اهداف اعتقادی و دینی توجه نمود، به عبارت دیگر، این مقاصد و اهداف بعضاً مستقل، باید با هم تلفیق شوند، هدف این مطالعه ارائه‌ی پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی از منظری اسلامی بود که به ساختار دانش مربوط به سلامت جنسی نیز توجه نماید، بدین منظور با استفاده از روش هم‌سوسازی، پس از بررسی آیات قرآنی و روایات و احادیث، پیشینه‌ی تحقیقات انجام شده و دیدگاه‌های محققین غربی و اسلامی، بر اساس الگوها و عناصر یک برنامه‌ی درسی، پیش فرض‌هایی برای تعیین اهداف کلی، عینی، تعیین محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری، ارزشیابی، انتخاب مدرس، منابع کمک آموزشی برای تدوین برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی ارائه گردید.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌ی درسی، آموزش، سلامت جنسی، منظری اسلامی.

* استادیار دانشگاه شیراز m48r52@gmail.com

** دانشیار دانشگاه شیراز rmarzoghi@rose.shirazu.ac.ir

پذیرش: ۱۳۹۲/۱/۲۷

نسخه نهایی: ۱۳۹۱/۱۲/۱۲

دریافت: ۱۳۹۰/۳/۴

مقدمه

امواج خروشان جهانی شدن از دهه‌ی هشتاد میلادی به منزله‌ی پدیده‌ای شگرف در غرب زاده شد. توأم شدن این امواج با فناوری اطلاعات و ارتباطات، گستره را وسیع‌تر کرد. به گونه‌ای که سطوح عمیق‌تر اندیشه، رفتار، نگرش و فرهنگ‌های ملل را تحت تأثیر قرار داد. حال این سؤال پیش می‌آید که در سرعت شتابان جهانی شدن چگونه می‌توان در چارچوب ارزش‌ها و هویت ملی گام برداشت. این دغدغه ذهن متولیان نظام آموزشی کشورها به ویژه کشورهای دارای ارزش‌های ملی، فرهنگی غنی و متعالی را بسیار به خود معطوف کرده است. رسالت اصلی نظام آموزشی، تربیت انسان کمال یافته است و اینک این وظیفه در شرایط جهانی شدن، دشوارتر از همیشه به نظر می‌رسد.

در ارتباط با مسایل جنسی، به همراه باز بودن ارتباطات و سایت‌های گوناگون و نیز رسانه‌های جمعی، وجود نظام تربیتی که افراد را به سمت خودکنترلی سوق دهد مهم است. نگاه صحیح و واقع بینانه به گزینه‌ی جنسی و ارضا، هدایت و جهت‌دهی آن عاملی در جهت تکمیل، تکامل و سعادت فرد و راه‌کاری برای اصلاح، ارتقای معنوی، آرامش و آسایش جامعه‌ی بشری است. اما برخورد ناصواب و رفتار نامناسب با آن و پیمودن مسیر افراط و آزادی جنسی و یا مسیر تفریط و سرکوب، بدون تردید آسیب‌زاست و آسایش و آرامش افراد، خانواده‌ها و جامعه را تباه و سلامت جسم و جان و سعادت و کمال انسان را از بین می‌برد و جامعه‌ی بشری را با چالش‌های فراوان مواجه می‌سازد (بهشتی، ۱۳۸۵).

در این میان سازمان بهداشت جهانی یونسکو و مؤسسات آموزشی در کشورهای گوناگون برنامه‌ی آموزش سلامت جنسی را در سطح بسیار وسیع انجام می‌دهند. سالانه با اعلام آمارهای گوناگون توجه جهانیان را به این مهم جلب می‌کنند که برای ایجاد سلامت باید به سلامت جنسی با دیدی سیستماتیک نگریست و آموزش سلامت جنسی را از مقاطع پیش‌دبستانی تا آموزش عالی برای همه‌ی سطوح و سنین آغاز کرد. با استفاده از آموزش می‌توان جهان را به سمت کامل‌تر پیش برد. دین اسلام، در این رابطه مباحث تربیتی فراوانی را در همه‌ی ابعاد مطرح نموده است که از طریق انتقال آنها می‌توان علاوه بر رشد متوازن اخلاقی در بعد جنسی نیز به تحکیم بنیان خانواده امیدوار بود، چرا که دین اسلام ارزش خاصی برای خانواده به عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی اما مهم‌ترین آن در نظر دارد.

بیان مسأله

از جمله مسایل مهم و کلیدی در هزاره‌ی سوم، مبحث سلامت می‌باشد و آموزش سلامت جنسی اثربخش به عنوان یکی از محوری‌ترین موضوعات سازمان بهداشت جهانی مطرح شده است. جامعه نیازمند آگاهی و اطلاعات کافی و مناسب جهت پیشگیری از انواع بیماری‌های گوناگون می‌باشد

چرا که حرکت به سمت توسعه‌ی پایدار از طریق حفظ سلامت جامعه امکان‌پذیر می‌باشد. آموزش جنسی یکی از موضوع‌های مهم در حوزه‌ی تربیت است و در چگونگی شکل‌گیری شخصیت انسان نقش مهمی داشته، بر افکار، عواطف و رفتارهای انسان تاثیرگذار است. به رغم اهمیت این مسأله، به ویژه در کشور ما، برنامه‌های آموزشی مدون و مناسبی در این زمینه وجود ندارد و اغلب نوجوانان آگاهی‌ها و اطلاعات جنسی را از منابع نامناسب و با روش‌های نادرست کسب کرده، اطلاعات کافی در باره این مسأله ندارند. در کشورهای غربی نیز با وجود آموزش‌های جنسی متنوع، به نظر می‌رسد که هنوز بسیاری از نوجوانان فاقد آگاهی‌های لازم در این زمینه‌اند (فقیهی و همکاران، ۱۳۸۷). در این راستا، کشورهای گوناگون جهان از جمله کشورهای توسعه یافته با تدوین برنامه‌ریزی‌های مدون و منظم و نیز با ایجاد مراکز آموزشی در صدد برآمدند تا آموزش سلامت جنسی را برای همه‌ی سنین و اقشار در سطح وسیع مطرح نمایند. از طریق آموزش می‌توان آگاهی‌ها و دانش افراد را بالا برد و بدین طریق تغییر رفتار نیز در آنان صورت خواهد گرفت.

مبحث آموزش سلامت جنسی برای همه‌ی اقشار جامعه مفید می‌باشد، از جمله والدین، معلمان، مسؤولان مدارس، مشاوران، روانشناسان، روانپزشکان، روحانیون، برنامه‌ریزان درسی، برنامه‌ریزان آموزشی، سیاست‌گذاران، محققان آموزشی، مسؤولان مراکز بهداشتی، پزشکان و در مجموع همه‌ی دست‌اندرکاران سلامت جامعه. این آموزش، فرآیندی طولانی است که به دلیل آن که در تمام عمر مورد نیاز است، جزو آموزش‌های مادام‌العمر محسوب می‌شود و حوزه‌ی شناختی (کسب دانش)، حوزه‌ی عاطفی (احساسات، ارزش‌ها، نگرش‌ها) و حوزه‌ی رفتاری (مهارت‌های ارتباطی و تصمیم‌گیری) را در برمی‌گیرد (امیریان و محمدی، ۱۳۸۵).

تربیت جنسی کودکان در بستر خانواده و محیط مدرسه همواره مورد توجه و بحث بوده است. آموزش جنسی مسأله‌ای پیچیده در فرهنگ هر جامعه‌ای است. نقش مدرسه و معلم در آموزش و توسعه‌ی سلامت جنسی در جوامع محافظه‌کار کم رنگ می‌باشد (ابوالقاسمی و همکاران، ۱۳۸۹). یکی از اهداف آموزش سلامت جنسی آن است که راه‌های هدایت‌گریزه‌ی جنسی را فراروی جوانان قرار دهد، زیرا اگر راهنمایی‌ها برای جوانان در دوره‌ی تحریکات انجام نگیرد، ممکن است جوانان، مطیع احساسات جنسی و تمایلات خود گشته، با تقلیل هدف‌های عالی به جست‌وجوی راه‌های ممکن ناصواب ارضای جنسی بپردازند (دوایی، ۱۳۸۴). به طور کلی، آموزش سلامت جنسی یکی از مهم‌ترین جنبه‌های ترفیع سلامت است که بر اساس فعالیت‌های حمایتی اجتماع از طریق آموزش‌های پزشکی، سلامت عمومی، رفاه اجتماعی و سیستم قانونی اجتماعی به دست می‌آید و با شخصیت افراد، خانواده، دین و فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی در فهم و تصمیم‌گیری راجع به رفتار جنسی ارتباط دارد. آموزش سلامت جنسی نتایج بسیار مفیدی برای اجتماع به ارمغان می‌آورد.

دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، مباحث تربیتی را در همه‌ی ابعاد مطرح نموده، هیچ‌کدام از نیازهای انسان را بدون پاسخ نگذاشته است. برای هدایت و راهنمایی انسان در رسیدن به هدف اصلی که همان قرب الاهی است دستورالعمل‌هایی ارائه داده است. لزوم توجه به پرورش انسان‌هایی خود ساخته که بتوانند در موقعیت‌های گوناگون با تقوای الاهی عفت خود را حفظ کنند از اساسی‌ترین اهداف تربیت اسلامی است (سانجاکدار^۱، ۲۰۰۴). هدف اساسی تربیتی مکتب اسلام، پرستش خدای یگانه است (و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) و عبادت و پرستش خداوند نیز به معنای تسلیم حق و اطاعت از آن می‌باشد. آن که خدا را می‌پرستد با تمام وجود از او تبعیت می‌کند و در مسیر خداشناسی حرکت می‌کند و آن‌که در برابر خداوند حکیم و عادل و مهربان تسلیم می‌شود و بندگی او را می‌پذیرد، عالی‌ترین انگیزه‌های انسانی را بر وجود خود حاکم ساخته است. اهداف آموزش سلامت جنسی نیز به طور کلی جدای از اهداف تربیت به معنی عام نیست. زیر بنای سلامت جنسی جامعه، از طریق خانواده امکان‌پذیر است و دین اسلام رهنمودهای لازم در این زمینه را نیز بیان کرده است، چرا که دین اسلام ارزش خاصی را برای خانواده به عنوان کوچک‌ترین بخش جامعه اما مهم‌ترین آن در نظر دارد. آموزش جنسی از دیدگاه اسلامی دارای بعدی ربانی، انسانی و مستمر واقع‌گرایانه‌ای می‌باشد و باید به صورت گام به گام آموزش داده شود (رفیعی، ۱۳۸۳).

اما چارچوب برنامه‌ی درسی طراحی شده برای آموزش سلامت جنسی باید به عنوان روی‌کردی برای مدارس و معلمان به کار رود تا نمایشی متوازن و عادلانه از فرهنگ حاکم بر برنامه‌ی درسی مدرسه را به تصویر بکشند (سانجاکدار، ۲۰۰۴). برنامه‌ی درسی مدرسه عموماً شامل دانش‌ها و مهارت‌هایی است که مدارس مسؤلیت انتقال آن‌ها را بر عهده دارند (مارش و ویلیس^۲، ۱۹۹۹ و سیلور^۳، ۱۹۸۱) و فرآیند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی درسی مدرسه، جو سیاسی و فرهنگی مدرسه را در برمی‌گیرد (لووات و اسمیت^۴، ۲۰۰۳ و الکر^۵، ۲۰۰۳، برادی و کندی^۶، ۱۹۹۹). از این منظر، مدارس مانند همه‌ی مؤسسات اجتماعی در معرض فشار قابل توجهی از سوی جامعه قرار دارند و برنامه‌ی درسی نیازمند تغییر و به روز سازی مستمر و هم‌سو با تحولات و انتظارات جامعه است.

خانواده‌های مسلمان با وجود آن که بر این باورند که فرزندانشان بایستی از ماهیت رشد جنسی آگاه شوند، اما زمانی که بحث چگونگی آموزش‌های جنسی مطرح می‌گردد، به شدت در مدارس با آنان مخالفت می‌شود. علت مخالفت والدین از دو بعد محتوای آموزش جنسی و شیوه‌ی ارائه‌ی محتوا در مدرسه می‌باشد. به عبارت دیگر، دغدغه‌ی این‌گونه والدین آن است که چه چیز،

1- Snjakdar

4- Lovat and Smith

2- Marsh and Willis

5- Walker

3- Saylor

6- Brady and Kennedy

توسط چه کسی، چگونه و در چه زمانی ارائه شود. هالستد و ریس^۱ (۲۰۰۳) نیز یکی از پرنزاع‌ترین موضوعات در خانواده‌های مسلمان را چگونگی ارائه‌ی آموزش جنسی به کودکان و نوجوانان می‌دانند. زیرا آنان معتقدند که این آموزش‌ها، نقش دوگانه‌ای را ایفا می‌کند. به گونه‌ای که عدم آموزش مسایل جنسی مشکلاتی را در پی خواهد داشت و آموزش نادرست آن نیز دشواری‌های دیگری را ایجاد می‌نماید. اضاف بر آن که، والدین به علت باورها و ارزش‌های اخلاقی، به تربیت جنسی فرزندان خود توجه مطلوبی ندارند. برخی مربیان مدارس نیز، کنجکاوی در مسایل یاد شده را اقدامی نادرست به حساب آورده، حاضر به پاسخگویی در این زمینه نمی‌باشند؛ بنابراین نوجوانان در رابطه با این امور به سختی درگیر تفکرات شخصی خود بوده و دچار احساس یأس و سردرگمی می‌شوند (هکما^۲، ۲۰۰۴). دستیابی به این پیش فرض‌ها، پلی است با منظری اسلامی، که در آن اصول و ارزش‌ها و مفروضات، رهنمودی برای تدوین برنامه درسی آموزش اسلامی سلامت جنسی در کشور می‌باشد. با توجه به موارد فوق، سؤال اساسی مطالعه‌ی حاضر، ارائه‌ی پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی از منظری اسلامی با تأکید بر مبانی فلسفی آموزش سلامت جنسی و آیات و روایات می‌باشد.

اهداف تحقیق

هدف کلی از انجام این تحقیق ارائه‌ی الگوی برنامه‌ی درسی سلامت جنسی از منظر اسلام می‌باشد. اهداف جزئی این تحقیق عبارتند از:

- ۱- تبیین مبانی نظری آموزش سلامت جنسی مبتنی بر قرآن کریم.
- ۲- تبیین مبانی نظری آموزش سلامت جنسی مبتنی بر احادیث، روایات و منابع مرجع اسلامی.
- ۳- تبیین پیشینه‌ی تحقیقات انجام شده در حیطه‌ی آموزش سلامت جنسی.
- ۴- تبیین دیدگاه صاحب‌نظران کلیدی در حیطه‌ی آموزش سلامت جنسی.
- ۵- تدوین الگوی نهایی پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی از منظری اسلامی.

روش شناسی

روش تحقیق

این تحقیق از نظر طرح، جزو تحقیقات کیفی و از نظر نوع روش، از روش‌های پدیدارشناسی است.

پدیده‌ی مورد بررسی در این تحقیق، سلامت جنسی است که با استفاده از روش مثلثی^۱، ابتدا مبانی نظری برگرفته از آیات قرآنی و روایات و احادیث، سپس پیشینه‌ی تحقیقات و مطالعات انجام شده در این حوزه و سرانجام دیدگاه صاحب‌نظران و مفسران کلیدی در حوزه‌ی قرآن کریم مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته، بر مبنای آن، الگوی مفهومی برنامه‌ی درسی سلامت جنسی تدوین شده است.

جامعه‌ی آماری و نمونه‌گیری

جامعه‌ی آماری در تحقیق حاضر شامل قرآن کریم، منابع معتبر اسلامی و تفاسیر قرآن کریم می‌باشد که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، آیات، پیشینه‌ی تحقیقات، احادیث و روایاتی که با ابعاد آموزشی سلامت جنسیتی مرتبط بودند انتخاب شدند.

ابزار تحقیق

با استفاده از روش سندکاوی در اینترنت، کتابخانه و هم‌چنین جستجو در قرآن کریم، احادیث و روایات در منابع معتبر اسلامی، مطالب مرتبط با موضوع، انتخاب شده و مورد بررسی، تحلیل و توصیف قرار گرفتند. از قرآن مجید ترجمه‌ی مهدی الهی قمشه‌ای و تفسیر قرآن نمونه، نوشته‌ی حضرت آیت‌اله مکارم شیرازی و نهج‌البلاغه، ترجمه‌ی ابراهیم منهج به عنوان اصلی‌ترین منابع استفاده شده است.

تحلیل یافته‌ها بر اساس روش هم‌سو سازی^۲ - مدل منابع چندگانه

۱- مبانی نظری

قرآن کریم: انسان‌ها پیرو هر دینی که باشند از منظر آیات الاهی (سوره نحل، آیه ۲۱، سوره انعام، آیه ۷۵) بر پایه‌ی فطرت خدایی خلق شده‌اند، به گونه‌ای که وظیفه‌ی اصلی پیامبران نیز بیدارسازی فطرت الاهی بشر و به کارانداختن این سرمایه‌ی وجودی و دعوت مردم به آیین پاک اسلام است. خداوند در آیه ۳۰ سوره روم به پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «پس تو ای رسول مستقیم روی به جانب آیین پاک اسلام آور و پیوسته از طریق دین خدا که فطرت خلق را بر آن آفریده است پیروی کن که هیچ تغییر در خلقت خدا نباید داد. این است آیین استوار حق و لیکن بیشتر

1- Triangulation Method

۲- هم‌سو سازی یا مثلث سازی طرحی است که هدف آن به دست آوردن داده‌هایی متفاوت اما مکمل در مورد یک مسأله می‌باشد تا بتوان مسأله‌ی پژوهشی را کاملاً درک کرد (مورس، ۱۹۹۱).

مردم از حقیقت آن آگاه نیستند». هدف آموزش در اسلام رشد متوازن شخصیت کامل انسان به واسطه‌ی آموزش ابعاد معنوی، عقلانی، منطقی و احساسات است.

اسلام بشر را به عنوان یک موجود دارای نیاز جنسی شناخته و تمایلات جنسی وی را به عنوان قسمت مهمی از هویتشان مورد تصدیق قرار می‌دهد (در این باره رجوع شود به آیات ۱۸۷ و ۲۲۳ سوره بقره، آیه ۴۷ سوره آل عمران، آیه ۲۰ سوره مریم و آیه ۳۷ سوره احزاب). در آیات مختلف نیز بر نقش مکمل زن و مرد تأکید شده است (سوره نساء، آیه های ۱ و ۷؛ سوره شوری، آیه ۱۱ و سوره روم، آیه ۲۱). در قرآن مرد و زن به عنوان لباس متناسب با هم توصیف شده‌اند (سوره آل عمران^۱، آیه ۱۸۷). خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «که از آیات و نشانه‌های او این‌که (از نوع خودتان) همسرانی را برای شما آفرید تا در کنار آن‌ها آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت نهاد».

قرآن کریم آن‌گاه که درباره‌ی مسایل جنسی به منظور هدایت انسان‌ها، سخن می‌گوید، در کمال عفت و در پرده به این مسایل اشاره می‌فرماید و حتی از لفظ‌هایی که در عرف، مرسوم بوده نیز استفاده نمی‌کند؛ برای مثال، یکی از تعبیرهایی که قرآن درباره‌ی این مسایل به آن اشاره فرموده این گونه مطرح شده است: «أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ؟ (نساء، ۴۳) یا با زنان تماس داشته‌اید.»؛ «وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ؛ (مؤمنون، ۵) آنان که دامان خود را از آلوده شدن حفظ می‌کنند.» عفت و پاک‌دامنی عمومی به دلیل سالم‌سازی عرصه‌ها و فعالیت‌های اجتماعی به عنوان یکی از برترین خصلت‌ها به شمار آمده است. رسول گرامی اسلام اصل عفت را به عنوان یک ارزش در جامعه رواج داد و بر پاک‌دامنی زن و مرد مسلمان و دوری از آلودگی و فحشا پای فشرد و طنین روح بخش کلام الهی را برایشان بازگو کرد و مؤمنان را مصداق این آیه‌ی قرآنی دانست که «دامن خود را از ناپاکی حفظ می‌کنند» (معارج، آیه ۲۹). قرآن کریم می‌فرماید: «قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى... وَ قُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ... زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ...» (نور، ۳۰ و ۳۱)، «ای پیامبر به مؤمنان بگو! چشم‌های خود را (از نگاه به نامحرم‌ها) فرو بندید و عفاف خود را حفظ کنید، این برای آنان پاکیزه‌تر است... و به زنان با ایمان بگو: چشم‌های خود را از نگاه هوس‌آلود فرو بندند و دامان خویش را حفظ کنند و زینت خود را آشکار نمایند جز بر شوهرانشان».

مفهوم شرم و محجوبیت و حیا در اسلام فراتر از قوانین خاص پوشش اسلامی به کار رفته است و طیف کامل رفتار و نگرش اسلامی را در بر می‌گیرد (قصص، ۲۵). در این آیه اشاره شده است که برای حیا، صرفاً پوشش مناسب کفایت نمی‌کند و لازم است که در راه رفتن، تکلم نمودن

۱- آنان (زنان) مانند جامه‌ای برای شما و شما مردان مانند جامه‌ای برای آنان هستید.

۲- یکی از آن دو (دختران شعیب) در حالی که با کمال حیا راه می‌رفت باز آمد و گفت: پدرم تو را فرا خوانده است.

و نگرستن، دقت و مراقبت لازم را به عمل آورد تا طهارت روح و سلامتی نفس دچار مخاطره و انحراف نگردد. قرآن کریم روابط پیش از ازدواج با جنس مخالف را از هر نوعی که باشد به عنوان عمل بی‌عفتی، شرم‌آور و شرارتی که راه را به سایر شرارت‌ها باز می‌کند، می‌نگرد (سوره ۱۷، آیه ۳۷۲).

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید «وَأُولَئِكَ مِنْ أَبْوَابِهَا» یعنی باید برای انجام هر کاری از راه صحیح آن وارد شوید نه از بی‌راهه. از این آیه چنین استفاده می‌شود که برای انجام هر کاری باید از راه و روش مناسب استفاده کرد. به علاوه تأکید بر آگاهی از زمان و ویژگی‌های رشد و بلوغ به‌طور قابل توجهی در آیات متعدد قرآن مشاهده می‌شود (۶ نساء^۲؛ ۵۱ انبیاء^۳، ۱۵۲ انعام^۴، ۳۴ اسرا^۵، ۵۹ نور^۶، ۴ قصص^۷). البته این موضوع در قالب رفتار زن و مرد و ملاحظات آن در برخی از سوره‌های دیگر هم چون «قصص»، «احزاب»، «یوسف» و «مریم» نیز بیان شده است و به زنان و مردان مؤمن سفارش شده است تا با دقت در رفتار و کردار خویش زمینه‌ی بحران جنسی را فراهم نکنند. در فرهنگ تربیتی اسلام، عفت جنسی دارای گستره و معنای وسیعی است که شامل کاستن روابط بی‌مورد میان مرد و زن نامحرم و هم‌چنین لزوم پوشش برای بانوان و پرهیز از اموری مانند چشم‌چرانی می‌باشد (سوره نور، آیه ۳۰؛ سوره نور، آیه ۳۱).

«آری در این (نعمت) برای مردمی که می‌اندیشند قطعاً نشانه‌هایی است» (روم، ۲۱). در آیه‌ی دیگری آمده است که «ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را (نیز) از او آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری پراکنده نمود، پروا کنید (سوره نساء، آیه ۱). در آیات قرآن کریم در زمینه‌ی مسایل جنسی و زناشویی راهنمایی‌های لازم ارائه شده است (سوره بقره^{۱۰}،

۱- بقره آیه ۱۸۹

۲- یتیمان را آزمایش کنید تا هنگامی که بالغ شده و تمایل به نکاح پیدا کنند ...

۳- و ما پیش از این ابزاهیم را کاملاً به رشد و کمال خود رساندیم

۴- و هرگز به مال یتیم نزدیک نشوید تا آن که به حد رشد و کمال رسد ...

۵- و هرگز به مال یتیم نزدیک نشوید مگر آن که در راه خیر و طریق بهتری منظور دارید تا آن که به حد رشد و کمال رسد ...

۶- و آن گاه که اطفال شما به حد بلوغ و احتلام رسیدند باید مانند سایر بالغان البته با اجازه وارد شوند ...

۷- آن گاه که موسی به سن عقل و رشد رسید و حد کمال یافت ما به او مقام و علم و حکم نبوت عطا کردیم ...

۸- پیامبر به مردان مومن بگویند که چشمان خود فرو پوشانند و عفت پیشه کنند

۹- پیامبر به زنان مومن بگویند که چشمان خود فرو پوشند و عفت پیشه کنند و پوشش خود را با آن حدود و ثغور قرآنی حفظ کنند

۱۰- «حلال شد برای شما در شب‌های رمضان مباشرت با زنان خود که آنها جامه ستر و عفاف شما و شما نیز لباس عفت آنها هستید و ...» ؛ «و سوال کنند تو را از عادت شدن زنان بگو آن رجعی است برای زنان، در آن حال از

آیات ۱۸۷، ۲۲۲، ۱۹۷، ۲۲۳؛ سوره نساء^۱، آیات ۲۵ و ۳۴؛ سوره المؤمنون^۲، آیات ۶ و ۷. اهمیت آموزش مفاهیم جنسی به زوجین و نقش آن در ارتقای خانواده به حدی مهم است که در آیه‌ی ۱۵ سوره‌ی «نساء»، ۱۸۷ سوره‌ی «بقره» و بسیاری از آیات دیگر به آن اشاره شده است. زوج‌ها باید با هم از روی مهربانی و احترام رفتار کنند (آل عمران، آیه ۲۲۳).

احادیث، روایات و منابع مرجع اسلامی: رسول گرامی اسلام اصل «عفت» را به عنوان یک ارزش اساسی در جامعه رواج داد و بر پاک‌دامنی زن و مرد مسلمان و دوری از آلودگی و فحشا پای فشرد و طنین روح بخش کلام الهی را برایشان بازگو کرد. ایشان عفت را محبوب‌ترین پاکی و فضیلت را نزد خدای متعال دانسته و انسان با عفت را نیز در گروه محبوبان الهی شمرد (شیخ طوسی، ۱۴۱۴ به نقل از پور امینی، ۱۳۸۳)، آرامش و آسایش را از آثار عفت می‌دانست (بحارالانوار، ج ۷۸، به نقل از پور امینی، ۱۳۸۳)، از بی‌عفتی امت خود بیم داشت (کافی، ج ۲) و آنان را از دوزخی شدن به سبب بی‌عفتی جنسی بر حذر می‌داشت (شیخ صدوق، ۱۴۰۳، به نقل از پور امینی، ۱۳۸۳). حضرت علی (ع) نیز در اهمیت تقوا و خویش‌داری می‌فرماید: «پاداش مجاهد شهید در راه خدا بزرگ‌تر از پاداش عفیف پاک‌دامنی نیست که قدرت بر گناه دارد و آلوده نمی‌گردد. همانا عفیف پاک‌دامن فرشته‌ای از فرشته‌های خداوند است» (نهج البلاغه، حکمت ۴۷۴). ازدواج یک سنت مقدس در اسلام است و در احادیث نیز بر تقدس آن تأکید شده است (نهج الفصاحه، حکمت شماره ۲۹۳۶، ۳۱۳، ۱۰۳۴). اگر چه یکی از اهداف زوج‌های مسلمان تولید مثل است، اما این هدفی انحصاری نیست، بلکه همراهی و لذت از همسر همراه با اجتناب از ارتباطات نامشروع یا گناهکارانه نیز امر بسیار مهمی است. به علاوه، آموزش‌های ارائه شده در قرآن و حدیث، تجربیات جنسی بین زن و شوهر را به صورت روشن و بدون اصطلاحات مبهم توضیح می‌دهد، هم‌چنان که از ارتباطات نامشروع نیز به وضوح صحبت می‌نماید (نویسی^۳، ۱۹۹۸). پیامبر اکرم (ص) به زوج‌ها توصیه می‌کند که پیش از عمل جنسی این دعا و ذکر زمزمه شود که: با نام خدا آغاز می‌کنم، ای خدا ما را از دسیسه‌های شیطان حفظ فرما و فرزندی را که به ما عطا می‌کنی از تأثیرات جهنمی

مباشرت با آنان دوری کنید...» «حج در ماههای معین است. پس در هر حج واجب شود بایست آن چه میان زن و

شوهر رواست ترک کند...» «زنان شما کشتزار شمایند، پس برای کشت بدان‌ها نزدیک شوید...»

۱- «و هر که را وسعت و توانایی آن نباشد که زنان پارسای با ایمان و آزاد گیرد پس کنیزان مومنه که مالک آن شدید به زنی اختیار کنید خدا آگاه تر است...» «مردان را بر زنان تسلط و حق‌نگهبانی است به واسطه آن برتری که خدا بعضی را بر بعضی مقرر داشته...»

۲- «و آنان که فروج و اندامشان را از عمل حرام نگاه می‌دارند مگر بر جفت‌هاشان یا کنیزان ملکی متصرفی آن‌ها و ... و کسی که غیر این (زنان حلال) را به مباشرت طلبد البته ستمکار و متعدی خواهد بود»

شیطان حفظ فرمای (اشرف^۱، ۱۹۹۸). در حدیث آمده است که خداوند به زن و شوهر برای زندگی زناشویی صرف نظر از لذتی که از آن حاصل می‌شود، پاداش می‌دهد. هم‌چنان که ارضای غیر شرعی تمایلات جنسی مشمول مجازات خداوند می‌گردد (نویسی، ۱۹۹۸).

۲- تحقیقات پیشین

کوپر^۲ (۱۹۸۴) سه روش را برای مرور ادبیات بیان نموده است: ۱- مرور تجمیعی یا تلفیقی که در آن خلاصه‌ی نتایج تحقیقات پیشین ارائه می‌گردد، ۲- مرور نظری که محقق به نظریه‌های موجود در رابطه با موضوع مورد مطالعه می‌پردازد، ۳- مرور روش شناختی که محقق به معانی و روش‌های مورد استفاده محققین قبلی اشاره می‌کند (کرسول^۳، ۱۹۹۴). تحقیق حاضر با شیوه‌ی مرور تجمیعی، خلاصه‌ی تحقیقات مرتبط با تربیت جنسی ارائه شده است.

تحقیقات خارجی: تحقیق اومو^۴ (۱۹۹۲) در مدارس نیجریه حاکی از آن است که گذاشتن کتابچه‌ای تحت عنوان آماده‌سازی برای بلوغ در مدارس باعث آثار مثبت فراوانی بوده و اطلاعات دانش‌آموزان را به میزان زیادی افزایش داده است. مگالا^۵ و همکاران (۱۹۹۱) دریافتند که با اجرای برنامه‌های حفاظت از دختران در برابر استفاده‌ی جنسی، امکان استفاده‌ی علنی مردان جوان کاهش یافته است. معلمان با فعالیت‌های جنسی دختران، حتی با استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری و پیش‌گیری از بیماری‌های تناسلی مخالف بودند. پخارل^۶ و همکاران (۲۰۰۶) در بررسی آموزش مسایل جنسی در غرب نیپال، نوعی نارضایتی معلمان از حساسیت جامعه، فقدان مهارت کافی و در نتیجه پرهیز از مباحث مربوط را بیان نموده است. دانش‌آموزان نیز به دلیل این‌که اطلاعات مورد نیاز در اختیارشان قرار نمی‌گیرد، نگران هستند. ایوانز و تریپ^۷ (۲۰۰۶) نیز وضعیت وخیم انگلستان در مسایل جنسی را هزینه‌بر می‌دانند، اما معتقدند که بدون آن دستیابی به هدف کاهش حاملگی بعید خواهد بود. منتل^۸ (۲۰۰۶) در رابطه با پیش‌گیری از ایدز و بارداری ناخواسته نوجوانان آفریقای جنوبی، هدف مدارس را تأخیر در شروع فعالیت جنسی می‌داند. مباگوا^۹ (۲۰۰۷) برخی عوامل جلوگیری مادران تحصیل کرده کنیایی از آموزش جنسی به دختران خود را بیان نموده و نتیجه‌گیری کرده که برای مبارزه در برابر بیماری‌های مقاربتی آموزش جنسی متناسب با تاریخ، فرهنگ و مذهب ضروری است. گروکی^{۱۰} (۲۰۰۸) ضمن مقایسه سلامت جنسی در دو کشور یونان و فنلاند اظهار داشت که علاوه بر ویژگی‌های مشترک دو کشور در رابطه با سطح آموزش عمومی و شاخص‌های سلامت، یونان نسبت به فنلاند در مورد بهداشت جنسی از سطح پایین‌تری

1- Ashraf

4- omu

7- Evans & Tripp

10- Grocki

2- Cooper

5- Megala

8- Mantell

3- Creswell

6- Pokharel

9- Mbugua

قرار دارد و علت این تفاوت شیوه‌ی متفاوت آموزش می‌باشد. بنابراین یونان باید با نگرشی مثبت، ضمن توجه به نقش دین و مذهب، آموزش جنسی را جزیی از برنامه‌ی درسی خود بداند. نتایج برخی تحقیقات مانند پژوهش‌های سانجاکدار و همکاران (۲۰۰۵) منجر به تهیه‌ی عناوین و موضوعات مربوط به آموزش سلامت جنسی با استفاده از قرآن و حدیث شد (جدول ۱).

جدول ۱: موضوعات و عناوین سلامت جنسی از منظر قرآن و حدیث - اقتباس از سانجاکدار و همکاران (۲۰۰۵)

موضوعات کلی	عناوین
۱- آفرینش و ویژگی‌های انسان	۱- هدف از خلقت و آفرینش انسان ۲- ویژگی یک مسلمان خوب ۳- اجتناب از حسادت، راضی بودن به رضای الاهی ۴- مقابله با حالت‌هایی مانند افسردگی و نظایر آن ۵- تصور از خویشتن، بدن و خود پنداره
۲- ازدواج و چگونگی ارضای تمایلات جنسی	۱- فیزیولوژی سیستم تولید مثل ۲- رشد و بلوغ جنسی ۳- روابط اجتماعی ۴- موضوع بکارت ۵- تولید مثل و آمیزش جنسی ۶- حیا (محجوبیت) ۷- طهارت (پاکیزگی) و غسل ۸- زنا (فاحشه گری) ۹- اثرات روابط پیش از ازدواج و چند شوهری بر جامعه اسلامی ۱۰- تمایلات و احساسات جنسی

تحقیقات داخلی: وزیر (۱۳۵۱) نگاهی انتقادی به آموزش جنسی در مدارس داشته و نوعی آموزش جنسی که موجب تحریک جنسی نامشروع شود را محکوم کرده و دنباله روی کورکورانه مدارس از غرب را ناروا می‌داند. بالا بردن سن ازدواج، تأسیس مدارس مختلط نمونه و آموزش جنسی به سبک غربی همان خطرات دنیای غرب را برای کشور به ارمغان می‌آورد. غیبی (۱۳۵۳) در تحقیقات خود دریافت که ۶۰ درصد از طبقات مختلف مردم از جمله استادان، دانشجویان، دانش‌آموزان، فرهنگیان، کارمندان و خانم‌های خانه‌دار با تدریس مسایل جنسی در مدارس موافقت. مقتدری (۱۳۷۲) در تحقیق خود به بررسی دیدگاه استادان در مورد تربیت جنسی پرداخت. نتایج

مصاحبه‌ی وی نشان داد که اکثر آنان اذعان کرده‌اند که خطر نداشتن مسایل جنسی بیشتر از خطر داشتن آن است و اکثر آن‌ها، که سن ۱۱ الی ۱۲ سالگی را بهترین زمان برای بیان و طرح مسأله می‌دانند. عده‌ای از آنان، با گذاشتن ماده‌ی درسی در زمینه‌ی تربیت جنسی موافقت، اما برخی از آنان هم بیان می‌کنند که آموزش مسایل جنسی به نزدیکی رابطه‌ی بین معلم و شاگرد لطمه وارد می‌سازد و در این مورد، نقش رسانه‌ها را برجسته‌تر می‌دانند. اسدی (۱۳۷۵) نشان داد که ۵/۵۲ درصد از دانش‌آموزان بی‌توجهی به آن‌ها از طرف والدین را سبب گرایش آن‌ها به دوستی با جنس مخالف دانسته‌اند. ۴۴٪ آن‌ها، بیان داشته‌اند که مهم‌ترین اسرار زندگی خود را با دوستان خود مطرح کرده‌اند.

قائمی (۱۳۶۹) تربیت جنسی را یکی از مشکل‌ترین مسایل تربیتی خانواده دانسته که غفلت از آن زمینه‌ی عوارض بسیاری را به بار می‌آورد و باید زمینه‌ی تعدیل آن را فراهم آورد. اگر گزینه‌ی جنسی منحرف شود و در راه افراط و تفریط افتد موجب رهبانیت و گوشه‌گیری و یا آمادگی هر نوع گناهی را در فرد ایجاد می‌کند. والدین باید در روابط خود با یک‌دیگر و با فرزندان، حساسیت جنسی آنان را در نظر داشته باشند. وی بیان صریح مفاهیم جنسی را جایز نمی‌داند، زیرا موجب انحراف می‌شود. رشیدیان (۱۳۷۲) در تحقیقی که در جهاد دانشگاهی انجام داده است دریافت که بیشتر رفتارهای انحرافی در مدارس دخترانه به ترتیب عبارت بوده‌اند از: گرفتن دوست پسر، پوشش نامناسب، گوش دادن به نوارهای مبتذل، انحرافات جنسی، معاشرت با افراد فاسد و رد و بدل کردن عکس‌های مبتذل (فراهانی، ۱۳۸۳). در تحقیق دیگری، درصد بالایی از والدین آموزش‌های جنسی در سنین ۱۲ الی ۱۸ سالگی را لازم دانسته‌اند. والدین آن‌چه را در آموزش‌های جنسی مهم می‌دانند، در درجه اول، دادن آگاهی‌هایی است که منجر به حفظ عفت و پاکدامنی دختران شود. هم‌چنین نتایج، حاکی از آن است که در تربیت جنسی دختران بیشتر مادران سهم داشته و اغلب پدران، تربیت جنسی را از وظایف خود نمی‌دانند. تحقیق خسروپور (۱۳۷۲) نیز نشان داد که اکثر دانشجویان بیان داشته‌اند که آموزش جنسی اگر به صورت تدریس در کلاس صورت گیرد، بهتر است. آمار جمع‌آوری شده در تحقیق دوایی (۱۳۷۱) نیز نشان داد که ۹۰٪ ناهنجاری‌های زناشویی از ضعف دانش جنسی است.

۳- دیدگاه صاحب‌نظران کلیدی

صاحب‌نظران خارجی: گرچه در حوزه‌ی غرب، با دیدگاه صاحب‌نظرانی هم‌چون افلاطون، ارسطو، ژان ژاک روسو، دیورا تانن، جان گری برمی‌خوریم که هدف تربیت جنسی را آماده‌سازی جوانان برای انتخاب همسر، ازدواج سالم و تحکیم روابط زناشویی می‌دانند و معتقدند که با منع افراد از روابط ناسالم جنس، بنیان خانواده‌ای سالم را می‌توان شکل داد و زن و شوهر باید با نحوه‌ی

روابط صحیح زناشویی و حقوق یک‌دیگر آگاه شوند تا بتوانند کانون خانواده خویش را استحکام بخشند و یا دنی دیدرو، زیگموند فروید، برتاند راسل، میشل فوکو، لستر کرکندال و سام لوینسون بر صراحت در آموزش جنسی بدون محدودیت سنی تأکید دارند، اما در تحقیق حاضر به دیدگاه صاحب‌نظران خارجی که در حوزه‌ی تربیت جنسی در کشورهای اسلامی سخن رانده‌اند، توجه شده است.

سانجاکدار، لزوم توجه به پرورش انسان‌هایی خود ساخته که بتوانند در موقعیت‌های گوناگون با تقوای الهی عفت خود را حفظ کنند را از اساسی‌ترین اهداف تربیت اسلامی می‌داند (۲۰۰۴). البته از دیدگاه وی، در اغلب جوامع از جمله جوامع اسلامی این اعتقاد وجود دارد که فرزندان باید نسبت به ماهیت رشد جنسی خود آگاهی یابند. ماهیت مثبت و خدایی تمایلات جنسی گناهی نیست که باعث شرمندگی انسان شود (۲۰۰۵). در قرآن و احادیث تأکید زیادی بر کسب دانش در همه‌ی جنبه‌ها وجود دارد. در زمان پیامبر اکرم (ص) مردان و زنان مسلمان به راحتی در مورد مسایل شخصی از جمله مسایل جنسی خود، سؤالاتی را می‌پرسیدند (۲۰۰۵). اولیای دانش آموزان مسلمان در جست‌وجوی آموزشی هستند که اخلاقیات، اعمال، خصوصیات و رفتارهای اسلامی را حفظ نماید (۲۰۰۵). اما این که این کار توسط چه کسی و چه زمانی بایستی ارائه شود، موضوعی قابل مناقشه در میان اولیا، مربیان و فرزندان است. اضافه بر این‌که، بسیاری از دانش‌ها و اطلاعات جنسی مربوط به سلامت جنسی را می‌توان بر مبنای آموزش، اصول و عقاید اسلامی که مبتنی بر قرآن و حدیث است، ارائه نمود (۲۰۰۰). به عبارت دیگر، آموزش‌های اسلامی، قرآن و حدیث باید کانون تصمیم‌گیری‌ها تلقی شود (شکل ۱). در این نمودار از قرآن و حدیث، به عنوان منابع اصلی، اولین گام منطقی است: «قرآن، زندگی پیامبر و اهل بیت منابع بی‌آلایش و گشوده‌ای هستند که می‌توانیم پاسخ تمامی سؤالاتمان را در آن‌ها بیابیم. بنابراین بایستی به قرآن و حدیث برگردیم، آن‌چه را که درون آن است شناخته و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهیم».

شکل ۱: محوریت قرآن و حدیث در فرآیند تدوین برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی -
اقتباس از سانجاکدار (۲۰۰۶)

از دید وی (۲۰۰۴) چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت جنسی از دیدگاه تفکر اسلامی باید مبتنی بر اصول و کاربردهای زیر باشد (جدول ۲).

جدول ۲: اصول زیر بنایی چارچوب برنامه‌ی درسی تربیت جنسی از دیدگاه اسلامی (اقتباس از سانجاکدار، ۲۰۰۴)

کاربردهای برنامه درسی	اصل
<p>۱- بایستی برنامه‌ریزان به الگوهای مرسوم سازمان‌دهی امور آموزشی، تعاملات کلاسی و ارزش‌های رایج و حاکم بر مدرسه توجه نمایند.</p> <p>۲- توجه دقیق و مناسب به اقدامات، محتوا، مواد و منابع آموزشی در طراحی برنامه درسی به گونه‌ای که به اصول اساسی مورد نظر اسلام در خصوص شرم و حیاء، ازدواج و زندگی خانوادگی خدشه‌ای وارد نسازد.</p> <p>۳- توجه به ارائه و تبیین بیشتر موضوعات جنسی در برنامه‌ی درسی.</p> <p>۴- آموزش و محتوای برنامه‌ی درسی آموزش جنسی در مدرسه بایستی در بافت و زمینه‌ای ارائه گردد که انگیزه و ارزش‌های دینی و اخلاقی بر آن حاکم باشد.</p>	<p>اصل ۱: موانع و محدوده‌های مورد نظر جهت طراحی اثربخش برنامه‌ی درسی مشخص و تعریف شوند و در صورت لزوم برای تسهیل به‌سازی برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی مورد استفاده قرار گیرند.</p>
<p>۱- فراهم آوردن زمینه‌ی حمایت معلمان از مأموریت‌ها و رسالت‌های تعلیم و تربیت در زمینه‌ی ارائه‌ی آموزش‌های سلامت جنسی.</p> <p>۲- اهداف، ارزش‌ها، جهت‌گیری، محتوا و رویکردهای یاددهی و یادگیری برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی تعیین گردد.</p> <p>۱- برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای باشد که تعاملات و رفتارهای سایر افراد ذی‌نفع مانند معلمان و افراد در گروه‌های اجتماعی را نیز هدایت و راهنمایی نماید.</p> <p>۲- جهت‌گیری و اهداف برنامه برای کل فعالیت‌های معلمان مد نظر قرار گیرد، چرا که هنگامی که معلمان به مدرسه‌ای وارد می‌شوند در حقیقت به یک محیط فرهنگی وارد می‌شوند که نقش آن‌ها را در کلاس و در فرآیندهای برنامه‌ریزی درسی مشخص می‌سازد.</p>	<p>اصل ۲: اگرچه برنامه‌ی درسی آموزش و سلامت جنسی بایستی ایجاد برخی تغییرات را در برنامه‌ی درسی موجود تقویت و تسهیل نماید، اما نباید اعمال این گونه تغییرات در تقابل با اصول حاکم بر فرهنگ مدرسه باشد.</p>
<p>۱- انتظارات، باورها و نگرش‌های معلمان در برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی مدنظر قرار گیرد.</p> <p>۲- برنامه‌ی درسی به معلمان امکان می‌دهد تا علایق و اولویت‌های خود را در برنامه لحاظ کنند.</p> <p>۳- اصلاحاتی که در برنامه‌ی درسی به منظور تحقق اهداف آموزش سلامت جنسی در نظر گرفته می‌شود نباید به عنوان بخشی الحاقی در نظر گرفته شوند بلکه باید بخشی از فعالیت‌ها و اقدامات معمول معلمان باشد.</p> <p>۴- برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی باید به گونه‌ای باشد که به طور مستمر امکان تعامل و تبادل نظر بین معلمان، ناظران برنامه‌ی درسی و مدیران مدرسه را فراهم سازد.</p>	<p>اصل ۳: معلمان افرادی هستند که در حرفه‌ی خود تخصص دارند، لذا بایستی آمادگی و تمایل آنان نیز در پذیرش تغییرات در این زمینه مورد توجه و امری با ارزش تلقی گردد.</p>

کاربردهای برنامه درسی	اصل
<p>۵- برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی باید به گونه‌ای طراحی شود که بتواند نگرش اسلامی در خصوص آموزش سلامت جنسی را جایگزین باورها و برداشت‌های شخصی معلمان سازد.</p>	
<p>۱- نگرش‌ها، باورها و ارزش‌های دانش‌آموزان را در خصوص ارائه یا عدم ارائه برخی موضوعات در خصوص آموزش‌های جنسی مدنظر قرار دهد. ۲- محتوا و اقدامات برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی بایستی با سن و سطح رشدی دانش‌آموزان هماهنگ باشد. برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی برای دانش‌آموزان مسلمان بایستی مبتنی بر نگرش اسلام در خصوص بلوغ جنسی باشد. از این نظر آموزش‌های جنسی نباید قبل از آغاز نوجوانی ارائه گردد.</p>	<p>اصل ۴: دانش‌آموزان بر طراحی و اجرای برنامه‌ی درسی تاثیر می‌گذارند، بنابراین مشارکت، میزان تمایل و نگرش آنان را برای اصلاح و تغییر برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی مورد ارزیابی قرار گیرد.</p>
<p>۱- تغییر تمرکز برنامه‌ی درسی بر مراجع قانونی و دیدگاه صاحب‌نظران به سوی منبع علایق و مراجع جامعه یا امت اسلامی در طراحی برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی، یعنی توجه به الگویی که متناسب با الگوهای فرهنگی مسلمانان باشد. ۲- آموزش‌های جنسی بایستی معارف، نگرش‌ها، ارزش‌ها و انتظارات جامعه‌ی اسلامی را در برنامه‌ی درسی مدنظر قرار دهد. ۳- برنامه‌ی درسی بایستی شیوه‌های تهییج و درگیر ساختن والدین و تمامی اعضای جامعه را مدنظر قرار دهد. ۴- برنامه‌ی درسی باید به گونه‌ای باشد که به طور کلی روی‌کرد و زمینه‌ی مورد نظر نگرش اسلامی را در این خصوص مدنظر قرار دهد. ۵- بایستی فرصت لازم فراهم گردد تا معلمان از طریق تعامل با گروه‌های مختلف اسلامی بتوانند علاوه بر کسب اطلاعات لازم در خصوص فرهنگ اسلامی، باورهای خود را نیز در خصوص تعالیم جنسی اصلاح و ارزیابی نمایند.</p>	<p>اصل ۵: تأکید بر مشارکت و ارتباط با گروه‌ها و تشکل‌های اسلامی برای ارتقای الگوهای ارتباطی و ارائه‌ی دیدگاه جامع‌تر اسلامی درباره‌ی طراحی و تدوین برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی.</p>
<p>۱- دقیقاً آنچه که برای یادگیری با ارزش و مورد انتظار است در برنامه‌ی درسی توصیف و مشخص شود. ۲- یک فرهنگ کاری مشترک و حرفه‌ای در مدرسه ایجاد شود تا امکان پژوهش و بررسی علمی درباره‌ی برنامه‌ی درسی فراهم گردد. ۳- ساختار مدرسه که تأکید بر انتقال، اداری سازی و استاندارد سازی دارد به گونه‌ای تغییر یابد که مدرسه، معلمان، کلاس درس و محیط بلافصل آموزشی بهترین مکان برای اصلاح و به‌سازی برنامه‌ی درسی باشد.</p>	<p>اصل ۶: خطاهایی که در طی فرآیند برنامه‌ریزی درسی صورت گرفته است بایستی به عنوان مینا و مسیر حرکت به سوی طراحی یک برنامه‌ی درسی اثربخش‌تر مورد توجه قرار گیرد.</p>

هالستد و ریس معتقدند که یکی از پرنزاع‌ترین موضوعات در خانواده‌های مسلمان چگونگی

ارائه‌ی آموزش جنسی به کودکان و نوجوانان است. زیرا آنان معتقدند که این آموزش‌ها، نقش دوگانه‌ای را ایفا می‌کند. به گونه‌ای که عدم آموزش مسایل جنسی مشکلاتی را در پی خواهد

داشت و آموزش نادرست آن نیز دشواری‌های دیگری را ایجاد می‌نماید. علاوه بر این‌که، والدین به علت باورها و ارزش‌های اخلاقی، به تربیت جنسی فرزندان خود توجه مطلوبی ندارند (۲۰۰۳). زندگی زناشویی بدون ازدواج و یا ازدواج با هم‌جنس در تضاد مستقیم با آموزش اسلامی است. هر برنامه‌ی درسی که برای آموزش سلامت جنسی کودکان مسلمان به کار می‌رود، باید در بردارنده تمام ارتباطات موجود در حیطه‌ی ازدواج و روابط مشروع باشد (۱۹۹۷). آموزش مقدماتی سلامت جنسی در غرب رفتارهای خاصی را که از نظر مسلمانان گناه محسوب می‌شود (مانند زنا و هم‌جنس بازی) را مقبول و طبیعی جلوه می‌دهد. در حالی که از نظر اسلام تنها روابطی مشروع است که به صورت عقد و ازدواج شرعی و رابطه‌ی زن و شوهری باشد، بنابراین روابط پیش از ازدواج، چند زوجی و روابط با هم‌جنسان ممنوع و حرام می‌باشد (۱۹۹۸).

یکی از اهداف اصلی برنامه‌های آموزش جنسی، کاهش احساس گناه، اضطراب و پریشانی روحی می‌باشد. گرچه این هدف از دید بسیاری از افراد منجر به تقویت سلامتی فرد می‌شود، اما از دیدگاه مسلمانان این خطر وجود دارد که به کسب تجاربی در کلاس منجر شود که به شرم و محجوبیت اسلامی فراگیران لطمه وارد سازد، چرا که هر دینی حساسیت‌ها و فرامین مشخصی در این زمینه دارد (۱۹۹۷). اسلام اهمیت زیادی برای آموزش سلامت جنسی فرزندان قائل است. فقدان توجه به دیدگاه‌های اعتقادی دانش‌آموزان در کلاس و جامعه‌ی بزرگ‌تر در برنامه‌ی درسی سلامت جنسی، منجر به عدم موفقیت در قدرشناسی، عمومیت بخشی و عملی نمودن رهنمودها و دستورات دینی در زندگی دانش‌آموزان می‌گردد. اسلام برای همه‌ی جنبه‌های زندگی رهنمودهایی ارائه می‌نماید و مسلمانان باید با تکیه بر اصول اسلام به عنوان خلیفه‌ی خداوند روی زمین زندگی کنند، همه فعالیت‌هایشان باید با دستورات خداوند و قرآن و هم‌چنین سنت پیامبر و ائمه‌ی اطهار در احادیث هدایت شود (۲۰۰۳). با توجه به اهمیت نقش معلمان و مدارس در برنامه‌ی درسی برای دانش‌آموزان مسلمان، باید قرآن و سنت پیامبر به عنوان بالاترین سطح دانش مورد توجه قرار گرفته و پایه و اساس سایر انواع دانش محسوب گردد (۱۹۹۵).

به اعتقاد اشرف، سرور و معبود، آموزش‌های مربوط به سلامت جنسی باید به عنوان بخشی از پرورش دینی کودک در نظر گرفته شود. اطلاعات نباید به شیوه‌ای ارائه شود که ارتباطات و رفتارهای غیر اخلاقی را تقویت و تشویق نمایند. به طور کلی می‌توان گفت که تمام مباحث مربوط به تمایلات جنسی برای دانش‌آموزان مسلمان بایستی مبتنی بر تقویت شرم و حیا و حفظ آن باشد، به همین دلیل برای آموزش برنامه‌های سلامت جنسی، معلمی از همان جنس دانش‌آموزان ترجیح داده می‌شود. اگر چه بحث درباره‌ی آموزش و یادگیری در مورد امور، تمایلات و سلامت جنسی در اسلام حرام نیست، اما قوانین مربوط به سلامت جنسی در بسیاری از مسایل اسلامی همچون نماز، روزه، غسل، ازدواج، طلاق، حج و هم‌چنین طیف کاملی از نیازها و رفتارهای انسانی مانند مهربانی،

عدالت، انصاف و برابری حاکمند (۱۹۹۸، ۱۹۹۶). آموزش جنسی خارج از مرزهای اخلاقی، رفتارهای پرخطر را در بین دانش آموزان مسلمان تشویق می‌کند. خلوص اخلاقی، ضمانت لازم را برای صیانت نفس و پاسخ‌گویی و در نتیجه تربیت جوانان مسلمان فراهم می‌کند. به همین دلیل ارائه اطلاعات جنسی برای نوجوان باید اندکی زودتر از زمانی که وی با مسایل یاد شده به شدت درگیر می‌شود، آغاز شود. والدین اعم از پدر و مادر باید با دقت در رفتارهای فرزندان خود و انطباق اعمال آن‌ها با نشانگرهای دوران بلوغ جنسی، زمان را برای پسران و دختران خویش تشخیص دهند. در تمامی موارد، نوجوانان برای کسب اطلاعات جنسی هیجان ویژه‌ای از خود بروز می‌دهند، بنابراین لازم است با برنامه‌ریزی دقیق زمانی و محتوایی، به نحو حساب شده‌ای با آنان وارد صحبت شد. از دیدگاه اسلامی، ازدواج به عنوان یک روش قانونی و سپری برای پیش‌گیری از بروز بی‌اخلاقی و تعهدی اجتماعی است که اساس انتظام اجتماعی را شکل می‌دهد (۱۹۹۶). به عبارت دیگر هدف فعالیت جنسی به واسطه‌ی ازدواج به عنوان «دریافت یک نیروی معنوی برای اتحاد دو روح» نگریسته می‌شود (۱۹۹۸).

نویبی معتقد است که اگر چه در اسلام انسان باید در مسیر موجودی روحانی و اخلاقی تربیت شود، اما چارچوب اخلاقی در سلامت جنسی نیز عامل زمینه ساز برای تحقق اهداف متعالی اخلاقی و احترام به خانواده است. به همین دلیل توجهات اخلاقی باید نقش مهمی را در آموزش سلامت جنسی جوانان مسلمان ایفا نماید (۱۹۹۸). از سوی دیگر، اسلام اهمیت زیادی به خانواده می‌دهد. زندگی خانوادگی به عنوان «یک واحد مهم» و «عامل انسجام جامعه‌ی اسلامی» نگریسته می‌شود (۱۹۹۳). ارتباط ازدواجی باید با مقدمات پسندیده همراه باشد و با استفاده از کلمات محبت‌آمیز او را قادر سازد تا به احساس ارضا برسد و نباید با همسرش مانند حیوان عمل کند. در اسلام، ارتباطات جنسی بین زن و شوهر نه تنها تشویق، بلکه مقدس نیز شمرده می‌شود، به گونه‌ای که داشتن ارتباطات جنسی شرعی پاداش خواهد داشت، در حالی که عزیبیت و ازدواج نکردن منجر به تباهی و هرزگی می‌گردد (۱۹۹۸).

صاحب‌نظران داخلی: در داخل کشور به دیدگاه صاحب‌نظرانی هم‌چون ابونصر فارابی، ابوجعفر نیشابوری، محسن فانی کشمیری، رضا پاک نژاد در زمینه‌ی شیوه‌های استحکام بنیان خانواده و دیدگاه‌های حسین دهنوی، محمدحسن آموزگار و ابراهیم امینی در رابطه با تناسب تربیت جنسی با نیازهای جنسی پرداخته شده است که در زیر به برخی از این موارد اشاره می‌شود. به اعتقاد امینی (۱۳۶۸) غریزه‌ی جنسی از جمله غرایز نیرومند و حساس آدمی است که در حیات روانی و جسمانی تأثیرات مثبت یا منفی در پی خواهد داشت. به طور کلی می‌توان گفت که بسیاری از اعمال و رفتار و حتی بیماری‌های جسمانی و روانی انسان از این غریزه نشأت می‌گیرد. اگر این غریزه پرورش خردمندانه و درستی داشته باشد، زندگی را قرین خوشی و آسایش

می‌گرداند. اما اگر در ارضای آن افراط و تفریط صورت گیرد، ممکن است ضایعات جسمانی و روانی فراوانی به دنبال داشته باشد و زندگی و دنیا و آخرت آدمی را تباہ سازد. بزرگ‌ترین دشمن آدمی، نفس اماره و به طور مشخص‌تر، «قوای غضب و شهوت» اوست. این دشمنان به مرکز فرماندهی انسان یعنی عقل دسترسی دارند و تنها با تزکیه‌ی نفس، آزاد سازی و کنترل عقل، می‌توان بر آن پیروز شد. چرا که انسان تنها در سایه‌ی تزکیه و تقوا و پرورش نفس می‌تواند کلیه‌ی استعدادها و توانایی‌های خود را در جهت سازندگی و عزت ابدی و دست‌یابی به کمال مطلق و قرب الاهی شکوفا سازد (فرهادیان، ۱۳۷۸).

والدین مسلمان از طرح مسایل جنسی با فرزندان خود راحت نبوده، اغلب نمی‌توانند ارتباط مفیدی با این موضوع داشته باشند. آنان کسب اطلاع از این‌گونه مسایل را که توسط اشخاص دیگر یا جنس مخالف در مدرسه یا بیرون از منزل و یا از طریق رسانه‌های ارتباطی و دیگران صورت می‌گیرد، را دارای خطر کمتری می‌دانند. اگر چه پیامبر اکرم(ص) از پرسش درباره‌ی مسایل جنسی و مسایل خصوصی امتناعی نداشتند، اما طرح این‌گونه مسایل، عموماً نزد مسلمانان اموری ناخوشایند و بعضاً نامقبول جلوه می‌نمایند. به نظر می‌رسد که در مقایسه با سایر دیدگاه‌ها، مطالب مطرح شده در اسلام مسایل جنسی به گونه‌ای بیان و معرفی می‌گردد که اولاً وسیع‌تر و جامع‌تر است و ثانیاً به دور از افراط و تفریط‌هایی است که در این مورد وجود دارد(رضازاده شیرازی، ۱۳۶۹). دیدگاه متعالی قرآن بر این است که وجود زن، زمینه‌ی بقای انسان و دوام حیات جامعه است، نه لهو و لعب مردان، تأمل و دقت کافی در این زمینه، تحول و تأثیر عمیقی بر تربیت جنسی انسان‌ها خواهد گذاشت (فرهادیان، ۱۳۷۸). به عبارت دیگر، تربیت جنسی در اسلام در بردارنده‌ی مجموعه‌ی اقدامات تربیتی مربوط به غریزه‌ی جنسی شامل آگاهی بخشی، هدایت، کنترل، تعدیل و ضابطه‌مند کردن غریزه جنسی است که متون دینی برای حفظ سلامت جسمی و روانی، عفت و پاک‌دامنی، شرافت و کرامت انسان به کار گرفته است(فرمehینی فراهانی، ۱۳۸۳). یکی دیگر از اهداف تربیت جنسی آن است که راه‌های هدایت غریزه‌ی جنسی را فراروی جوانان قرار دهد. زیرا اگر راهنمایی‌ها برای جوانان در دوره‌ی تحریکات انجام نگیرد، ممکن است جوانان مطیع احساسات جنسی و تمایلات خود گشته و با تقلیل هدف‌های عالی به جست‌وجوی راه‌های ممکن ناصواب ارضای جنسی بپردازند(دوایی، ۱۳۸۴).

بر اساس مؤلفه‌های سلامت جنسی، برنامه‌ی درسی پیشنهادی برای آموزش اخلاق جنسی اسلامی از دیدگاه زاهدالعطار(۱۳۷۹) شامل ابعادی به شرح زیر می‌باشند:

الف- بررسی جایگاه رشد جنسی در فرآیند رشد

- تعیین جدول زمانی بلوغ.

- بررسی تغییرات فیزیکی در زمان بلوغ.

- نیاز به تشکیل خانواده.

ب- فیزیولوژی سیستم تولید مثل

- برای دختران، تناسلی مردان، قاعدگی - سندرم قبل از قاعدگی

- برای پسران، تناسلی زنان، انگیزه‌ی جنسی

ج- بارداری، رشد جنین، تولد

د- بیماری‌های مسری جنسی (ایدز و ...) با تأکید بر جنبه‌های اسلامی

ه- جنبه‌های اجتماعی - احساسی و جنسی بلوغ

- اخلاق اجتماعی - دینی و معنوی در حوزه‌ی مسایل جنسی

- چگونگی مواجهه با فشار و تمایلات به جنس مخالف

ارائه‌ی پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی سلامت جنسی از منظری اسلامی

مدارس و معلمان نقش حساسی در تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ی درسی و فرآیند اجرای آن دارند. چارچوب برنامه‌ی درسی طراحی شده به عنوان روی‌کردی برای مدارس و معلمان به کار می‌رود تا یک نمایش متوازن و عادلانه از فرهنگ حاکم بر برنامه‌ی درسی مدرسه را به تصویر بکشند (سانجاکدار، ۲۰۰۴). برنامه‌ی درسی مدرسه عموماً شامل دانش‌ها و مهارت‌هایی است که مدارس مسؤلیت انتقال آن‌ها را بر عهده دارند (مارش و ویلیس، ۱۹۹۹، سیلور، ۱۹۸۱) و فرآیند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی درسی مدرسه، جو سیاسی و فرهنگی مدرسه را در برمی‌گیرد (لووات و اسمیت، ۲۰۰۳؛ والکر، ۲۰۰۳، برادی و کندی، ۱۹۹۹). از این منظر، مدارس مانند همه‌ی مؤسسات اجتماعی در معرض فشار قابل توجهی از سوی جامعه قرار دارند و برنامه‌ی درسی نیازمند تغییر و به روز سازی مستمر و هم‌سو با تحولات و انتظارات جامعه است.

با استفاده از سندکاوی در منابع معتبر جهت تعیین:

(الف) ارزش‌ها و فلسفه‌ی آموزش سلامت جنسی از منظر اسلام،

(ب) اصول حاکم بر نظام آموزش و پرورش در مورد سلامت جنسی و

(ج) منابع تدوین محتوای برنامه‌ی درسی سلامت جنسی

پیش فرض‌هایی برای برنامه‌ریزی درسی آموزش سلامت جنسی ایجاد شد (نمودار ۱)

ویل دورانت در کتاب تاریخ تمدن می‌گوید: هیچ دینی به اندازه‌ی اسلام پیروان خود را به قوت و نیرومندی دعوت نکرده است. قرآن، به عنوان اصل و بنیاد مکتب توحیدی اسلام، از بدو تولد خویش تا به امروز، در آوردگاهی بی‌هماورد، چنان در عمق جان حقیقت‌جویان رخنه کرده که هنوز هم پس از گذشت چهارده قرن، هم‌چنان یگانه پناه خداجویان و تشنگان کلام وحی است؛

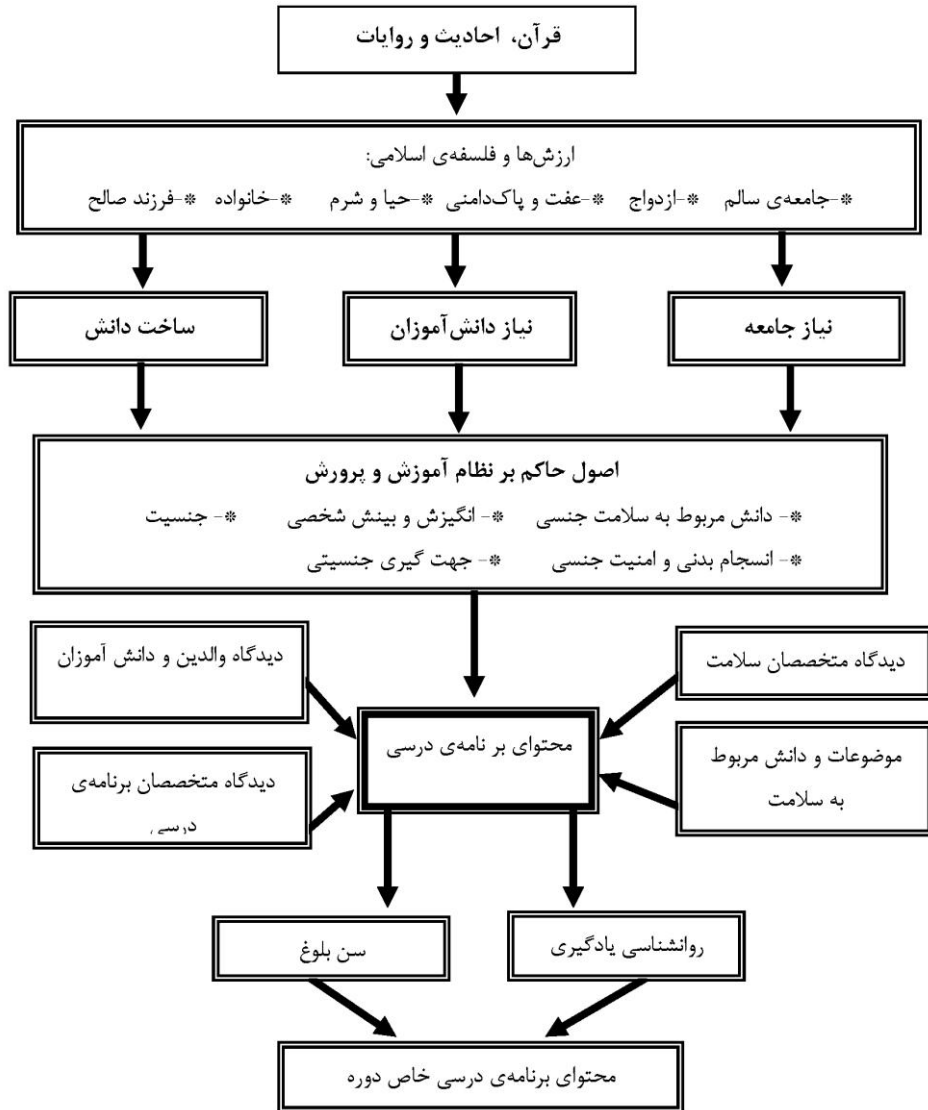
دریایی که از اقیانوس بیکران وحی بهره‌مند است. کدام روح جست‌وجوگر و زیبا طلبی می‌تواند خود را از گنج‌های نهان و نعمت‌های آشکار آن، بی‌نیاز ببیند و تنی بر این آبی بیکران، بر آب نزند؟ (مطهری، ۱۳۷۰: ۲۶۳).

در این الگو، دیدگاه اسلام نسبت به آموزش جنسی با توجه به منابع اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است، ضمن این که به دلیل اشتراک و وحدت نظر مکاتب و حیانی در مسایل اساسی، آنچه را در باب نظر اسلام بیان می‌شود، تا حدودی می‌توان به سایر مکاتب و حیانی نیز نسبت داد، هر چند نمی‌توان گفت تمام نظرات آن‌ها در این زمینه با اسلام کاملاً منطبق است.

قرآن کریم نیز به عنوان کتاب هدایت، تربیت و آموزش، برخی موضوعات مربوط به مسایل جنسی را با صراحت یا کنایه بیان کرده است. بی‌تردید، خدای حکیم در هنگام خلقت هر موجود، ابزار مورد نیاز برای زندگی و کمال را به صورت فطری، در آن به ودیعت نهاده است؛ مثلاً، در آدمی احساس نیاز ایجاد کرده و راه‌های تأمین آن نیازها را نیز تعیین کرده است، اصلاً حکیمانه نیست که خدای متعال نیازی را در آدمی ایجاد کند، اما راه‌های اشباع آن را ببندد. در علم کلام نیز این مسأله در ذیل قاعده‌ی لطف بیان شده است. در روایتی از حضرت امیرالمؤمنین (ع) این قاعده و متفرعات آن به بهترین شکل ممکن بیان شده است:

«خداوند انسان‌ها را آفرید و اراده نمود که آنان دارای اخلاق و رفتار پسندیده باشند و دانست که آنان چنین نخواهند بود، مگر آن که آن‌چه را که مایه‌ی سود و زیان آن‌هاست بیان نماید، و این کار بر امر و نهی (تشریح تکالیف دینی) استوار است، و از طرفی امر و نهی نیز وعده و وعید را به همراه دارد و این دو نیز از طریق بیم و امید تحقق می‌پذیرند و بیم و امید هم به واسطه‌ی لذت‌ها و آلام عملی می‌گردند، به این جهت زندگی دنیا را با لذایذ و آلام در آمیخت تا بدین وسیله آنان را بر لذت‌ها و آلام خالص اخروی رهنمون گردد» (بحارالانوار، ج ۵). بنابر این قاعده، خداوند که نیاز جنسی را در انسان قرار داده است و هدف از آفرینش انسان را بندگی و اطاعت بیان کرده است؛ چنان که در قرآن کریم می‌فرماید: «و ما خلقت الجنّ و الانس الاّ ليعبدون، جن و انسان را جز برای بندگی نیافریدم»، از حکمت او به دور است راهی برای برطرف کردن این نیاز در راستای غرضش عرضه نکند، زیرا در غیر این صورت نقض غرض حاصل می‌شود.

بر این اساس با اطمینان می‌توان گفت در تعالیم اسلام، غریزه‌ی جنسی و اهمیت آن به عنوان یک حقیقت مسلم پذیرفته شده و برای ارضای آن، راه‌هایی پیشنهاد شده است.

نمودار ۱: پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی سلامت جنسی از منظری اسلامی

بر اساس موارد بالا، در الگوی پیشنهادی:

۱- قرآن و احادیث و روایات منبع اصلی برای برنامه‌ی درسی سلامت جنسی محسوب می‌گردند.

در رابطه با آموزش دقیق و ظریفی مانند آموزش سلامت جنسی، بهترین منبع قرآن، احادیث

و روایات می‌باشند که در بالاترین سطح مدل (نمودار ۱) قرار گرفته‌اند. در سطح دوم مدل، عواملی هم‌چون جامعه‌ی سالم، عفت و پاک‌دامنی، ازدواج و ... قرار گرفته است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید «وَأَتَوَلَّيْتُمْ مَنِ ابْوَابِهَا^۱» یعنی باید برای انجام هر کاری از راه صحیح آن وارد شوید نه از بی‌راهه. از این آیه چنین استفاده می‌شود که برای انجام هر کاری باید از راه و روش مناسب استفاده کرد. هدف اساسی و نهایی از بعثت همه‌ی انبیای الهی، انجام مکارم اخلاق بوده است. پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید: «بعثت لاتمم مکارم الاخلاق»^۲ همانا برانگیخته شده‌ام تا مکارم اخلاق را به تمام برسانم. قرآن، کتاب هدایت انسان‌ها است و در این جهت، راهنمای ادب و عفت می‌باشد و مسلمانان را به رعایت عفت در کلام، گمان، فکر و حتی نگاه دعوت می‌فرماید. قرآن در شمار صفات پارسایان، دوری از لغو را بیان کرده می‌فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ؛ (مؤمنون، ۳) از لغو و بیهودگی روی گردانند.» لغو نه تنها شامل سخنان و کارهای بیهوده که حتی شامل افکار بیهوده که انسان را از یاد خدا غافل می‌کند، نیز می‌شود (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۴: ۱۹۶).

یکی از زیباترین آیات، آیه ۲۱ سوره روم است که می‌فرماید: قرآن مجید هدف از ازدواج را آرامش، صفا، صمیمیت و رحمت می‌داند. «خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً. از نشانه‌های خدا، آفریدن همسری برای انسان به منظور آرامش گرفتن در کنار او می‌باشد و خداوند میان دو همسر، مهر و محبت و رحمت قرار داده است. هم‌چنین در همین آیه آمده است: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَأَمْثَلِكُمْ ... مردان بی‌زن، زنان بی‌شوهر و بندگان صالح خود را به نکاح آورید، اگر فقیر هم باشند خداوند از فضل خویش آن‌ها را بی‌نیاز می‌سازد و خداوند وسعت دهنده‌ی داناست. از جهتی نیز قرآن کریم به این نکته اشاره دارد که خداوند راه‌های رسیدن به نیازهای انسان را که یکی از آن‌ها نیاز جنسی می‌باشد را مشخص کرده است، هم‌چنان که در آیه ۵ سوره‌ی طه می‌فرماید: «رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى؛ پروردگار ما کسی است که همه موجودات را نعمت وجود بخشید و سپس به راه کمال هدایت کرد». تعابیری نیز از قبیل: «أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ» (بقره، ۱۸۷)، «خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» (روم، ۲۱)، «و كَوَاعِبَ أْتْرَابًا» (نبا، ۳۳) و صدها آیه‌ی دیگر از این قبیل، گواه روشنی است بر این که قرآن کریم به بیان مسایل جنسی در چارچوبی اسلامی پرداخته و برای آن اهمیت قائل شده است.

در بعد احادیث، حضرت رسول اکرم (ص) می‌فرماید: هنگامی که فردی به عنوان خواستگاری آمد که از نظر خلق، اخلاق و دیانتش راضی هستید، پس او را به ازدواج در آورید. اگر چنین نکردید

فتنه و فساد بزرگ بر روی زمین به وجود خواهد آمد (میزان‌الحکمه، ج ۷). امام صادق (ع) فرمود: هیچ لذتی برای مردم در دنیا و آخرت بیشتر از لذاتی که از زن‌ها می‌برند نیست. سپس حضرت با قرائت آیه‌ی ۱۵ سوره‌ی آل عمران فرمودند: همانا اهل بهشت (نیز) در بهشت از چیزی مثل آمیزش جنسی لذت نمی‌برند حتی از خوراکی و نوشیدنی (کافی، ج ۵) و در حدیث دیگری امام صادق (ع) از اصحاب خود سؤال نمود که لذیذترین چیزها چیست؟ هر کدام چیزی گفتند، حضرت فرمودند: لذیذترین چیزها آمیزش جنسی با زنان است (کافی، ج ۵). امام صادق (ع) در ضمن حدیثی از پیامبر اکرم (ص) نقل فرمود: که حضرت به ابوذر فرمودند: برو نزد خانواده‌ات تا پاداش بری، ابوذر پرسید: یا رسول‌الله، آیا نزد ایشان روم پاداش می‌برم؟ حضرت فرمود: هم‌چنان که اگر از راه حرام اقدام کنی گناه کرده‌ای اگر به حلال باشد پاداش می‌بری (کافی، ج ۵).

۲- بر مبنای آیات قرآنی، احادیث و سنت پیامبر و اهل بیت، می‌توان فلسفه‌ی اسلامی مربوط به سلامت جنسی را تدوین نمود:

در این فلسفه مواردی مانند جامعه‌ی سالم، ازدواج و اصول عفت، محجوبیت و شرم و حیا، خانواده و فرزند صالح به چشم می‌خورد. دین، به عنوان یک نوع جهان‌بینی، نه فقط معیار و داور رفتارهای فردی و جمعی انسان است، بلکه در عین حال و به طریقی دیگر، در اصل شکل‌گیری رفتارهای انسان نیز مؤثر است؛ زیرا اگر کردارهای اجتماعی انسان را تحلیل کنیم، می‌بینیم که قوی‌ترین مؤلفه‌های آن، به طور مستقیم، از نوع جهان‌بینی انسان سرچشمه گرفته‌اند و در این جا مفروض ما این است که دین، نوعی جهان‌بینی است. آیات متعدد قرآن از جامعه‌ی مطلوب و مورد نظر خویش، از سیمای دل‌نشین و پرجاذبه و انسانی آن، از حال و هوا و هدف‌ها و آرمان‌های والای آن، از برنامه‌ها و روش‌های عادلانه و شرافتمندانه‌اش برای رسیدن به آن‌ها، از ویژگی‌های آن، در بینش، گرایش و عمل، از خصوصیات آن، در به دوش کشیدن بار مسؤولیت‌های فردی، خانوادگی، اجتماعی و انسانی، از مشخصات آن در ابعاد اندیشه و فرهنگ، عقیده و ایمان، اجتماع و سیاست، مدیریت و اخلاق، اقتصاد و انفاق، حقوق و قضاوت، زندگی درون‌مرزی و روابط بیرون‌مرزی و... سخن دارد (سوره‌ی یوسف، ۱۰۹؛ سوره‌ی روم، ۱۹؛ سوره‌ی فاطر، ۴۴؛ سوره‌ی محمد، ۱۰؛ سوره‌ی نمل، ۶۹). قرآن انسان را به مطالعه‌ی دقیق تاریخ و دریافت علل فراز و فرود و ظهور و سقوط جامعه‌ها و حکومت‌ها فرا می‌خواند و بخش مهمی از آیات خود را بدین مطلب اختصاص می‌دهد، تا بدین وسیله پژوهندگان و ترقی‌خواهان به این دریافت‌های ظریف و سرنوشت ساز نایل آیند. قرآن در این آیات درخشان، سیمای جامعه‌ی باز و مطلوب خود را این گونه بیان می‌کند: «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا» «بندگان راستین خداوند بخشنده، کسانی هستند که در روی زمین به فروتنی گام برمی‌دارند، و هنگامی که نادانان روزگار

با آنان بی‌ادبانه سخن گویند به درستی و ملایمت و مدارا پاسخ می‌دهند» (فرقان، ۶۳). «وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا». «آنان هستند که خدای دیگری را با خدای یکتا نمی‌خوانند و نمی‌پرستند و کسی را که خدا ریختن خون او را حرام گردانیده است، جز بر اساس حق و عدالت نمی‌کشند و دامان عفت آلوده نمی‌سازند، و هر کس چنین کند با کفیری دردناک رو به رو خواهد شد» (فرقان، ۶۸)

«وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا»، «آنان کسانی هستند که به دروغ و ناروا گواهی نمی‌دهند، و چون بر بیهوده بگذرند، بزرگووارانه بر آن می‌گذرند» (فرقان، ۷۲). «وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعَمِيَانًا»، «آنان اند که چون به آیات پروردگار خود اندرز داده شوند، با گوش شنوا و چشم بینا به آن‌ها روی می‌آورند و کر و کور بر روی آن‌ها نمی‌افتند» (فرقان، ۷۳). «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا»، «آنان هستند که نیایش‌گرانه می‌گویند: پروردگارا! از میان همسران و فرزندان‌مان مایه‌ی چشم‌روشنی‌هایی به ما ارزانی دار، و ما را پیشوای پروا پیشگان قرار ده» (فرقان، ۷۴). «أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْعُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا»، «آنان هستند که به پاس آن که شکیبایی ورزیدند، غرفه‌های پر شکوه بهشت به آنان پاداش داده می‌شود، و در آن جا با درود و سلامی گرم رو به رو خواهند شد» (فرقان، ۷۵). «خَالِدِينَ فِيهَا حَسَنَتٌ مُسْتَقَرَّةٌ وَمُقَامًا»^(۲۶). «در آن جا جاودانه خواهند بود. راستی که چه نیکو قرارگاه و چه خوش جایگاهی است که آنان دارند» (فرقان، ۷۶).

در بعد ازدواج نیز می‌توان به فلسفه‌ی زوجیت اشاره نمود. از اهداف ازدواج در اسلام می‌توان به مواردی هم‌چون ارضای غریزه‌ی جنسی، بقای نسل، تشکیل خانواده به عنوان محبوب‌ترین بنا، حفظ پاک دامنی در جامعه، ایجاد اخلاق نیک و حفظ عفاف، تکمیل دین، ازدیاد نسل، کسب رضایت خداوند، پیروی از سنت پیامبر و ... اشاره نمود. اما در کنار این اصول موضوعه و فلسفه‌ی ارزشی حاکم بر آموزش جنسی، نیازمند توجه به دانش، انگیزش و نگرش و جهت‌گیری جنسیتی مطابق با اصول نظام آموزش و پرورش می‌باشیم تا بر آن اساس، امکان تدوین محتوای برنامه‌ی درسی آموزش سلامت جنسی بر مبنای روی‌کرد اسلامی فراهم گردد.

در بعد ازدواج و مصادیق عفت در فرمایشات الهی و سنت نبوی تأکید زیادی شده است. بدیهی است که، اگر در امر ازدواج مطابق دستور خدا و حضرات معصومین (علیهم السلام) اقدام شود، از یک سو روابط جنسی، مشروع و ارضای آن به نحوی خداپسندانه صورت می‌گیرد و از دوم سو از اختلاط زنان و مردان و روابط ناسالم جنسی جلوگیری می‌شود و از سوم سو بر استحکام کانون خانواده همراه با نسلی سالم و پویا افزوده خواهد شد و به گسترش فرهنگ حیا عمق بخشیده می‌شود. در این راستا در کلام گوهر بار الهی چنین آمده است: «مردان و زنان بی همسر خود را همسر دهید، هم‌چنین خادمان صالح و صالحه و درستکاران را، اگر فقیر و تنگدست باشند همسر

دهید، خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد، خداوند گشایش دهنده و آگاه است» (نور، ۳۲). امام علی (ع) فرمود: «ازدواج کنید، که ازدواج سنت رسول خدا(ص) است، زیرا که آن حضرت فرمود: هر که دوست دارد از سنت من پیروی کند، از جمله سنت من ازدواج است» (بحارالانوار، ج ۱۰۳).

در بعد شرم و حیا، هنگامی که خداوند متعال انسان را آفرید، او را به حال خود رها ننموده و از مکتب انبیای الهی که نشأت گرفته از سرچشمه‌ی وحی الهی است بهره‌مند نمود. در این راستا، پیامبران، صراط مستقیم و یا به عبارتی راه سعادت‌مندی و تقرب به خداوند را به او نشان داده و در این مسیر مشغول هدایتش شدند و پیوسته مقصد نهایی که در یک کلمه (قرب الی الله) است را برایش بازگو می‌نمودند. علاوه بر مکتب نبوت، خداوند بر انسان منت نهاد و مکتب امامت که دنباله رو مکتب انبیاء و پیامبر عظیم‌الشان اسلام است، برای هدایت و سعادت‌مندی او قرار داد. از سوی دیگر، علاوه بر هدایت بیرونی، خداوند انسان را به قوای درونی مجهز ساخت، که در صورت به کارگیری آن و استفاده‌ی صحیح از آن، گام مهمی در جهت به کمال رسیدن و سعادت‌مندی او می‌باشد. از جمله‌ی این قوا و سرمایه‌ی ارزشمند که ریشه در فطرت آدمی دارد، «حیا و شرم» است.

یکی از مصادیق حیا در کلام مقدس الهی که دستوری برای تمامی انسان‌هاست، پوشاندن شرمگاه است. از جمله آموزه‌هایی که در قرآن کریم مورد تأکید قرار گرفته و از نشانه‌های امنیت و بقای خانواده و استحکام جامعه و بنیان ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی به حساب آمده مسأله‌ی حجاب و پوشش می‌باشد. شایان یاد است که مسأله‌ی حجاب و پوشش تنها اختصاص به زنان ندارد، بلکه از آن جایی که ساختار وجودی و خلقت زن توأم با ظرافت‌های ویژه‌ی است، رعایت آن در مورد بانوان از حساسیت و منزلت و جایگاه رفیعی برخوردار است. در عین حال مردان نیز موظف به رعایت پوشش صحیح اسلامی هستند و این نشانگر حیا و شرم در آن‌ها از خدا و بندگان خداست. در این راستا در قرآن کریم چنین آمده است: «به مؤمنان بگو چشم‌های خود را (از نگاه به نامحرم) فرو گیرند، عفاف خود را حفظ کنند، این برای آنان پاکیزه‌تر است، خداوند از آنچه انجام می‌دهند آگاه است (نور، ۳۰). هم‌چنین می‌فرماید: «و به زنان با ایمان بگو چشم‌های خود را (از نگاه هوس آلود) فرو گیرند، و دامان خویش را حفظ کنند و زینت خود را، جز آن مقدار که نمایان است، آشکار ننمایند، و اطراف روسری‌های خود را بر سینه خود افکنند (تا گردن و سینه با آن پوشانده شود) و زینت خود را آشکار نسازند، مگر برای شوهرانشان...» (نور، ۳۱). اظهار و مراد از زینت زنان، مواضع زینت است، زیرا که اظهار خود زینت از قبیل گوشواره و دست بند حرام نیست، پس مراد از اظهار زینت، اظهار محل آن‌ها است (ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۵).

در خصوص «حیای چشم»، رسول الله (ص) فرمودند: «نگاه به نامحرمان، تیری زهرآلود از ناحیه‌ی شیطان است، هرکس از ترس خدا آن را ترک گوید، خدا به او ایمانی می‌دهد که شیرینی‌اش را در دل احساس کند» (بحارالانوار، ج ۱۰۴). و باز می‌فرماید: «هرگز زنی با مردی خلوت نکند، جز این که نفر سوم آن‌ها شیطان خواهد بود» (مستدرک‌الوسائل، ج ۱۴)؛ امام علی (ع) در خصوص کنترل نگاه فرمود: «حفظ نگاه مایه‌ی آرامش دل و کاهش حزن و اندوه است» (بحارالانوار، ج ۱۰۰). امام صادق (ع) در خصوص لباس فرمودند: «جایز نیست زن هنگامی که از منزل خارج می‌شود، لباس‌هایش براق و جذاب باشد» (کافی، جلد ۵). داشتن حیا و شرم یک حالت روان‌شناختی است که در فطرت انسان‌ها به ودیعه نهاده شده و رعایت آن برای همه‌ی انسان‌ها زیباست، اما برای زنان، فوق‌العاده زیباست. در این راستا نبی مکرم اسلام (ص) فرمود: «همانا داشتن شرم و حیا برای هر کسی نیکو است ولی برای زنان نیکوتر و زیباتر است» (ارشادالقلوب، ج ۱)، و نیز فرمودند: «هر دینی منشی دارد و منش اسلام حیا است» (منتخب میزان‌الحکمه، ص ۱۷۳) و فرمود: «حیا ده جزو دارد که نه جزو آن در زنان است و یک جزو در مردان» (کنز العمال، ۵۷۶۹).

با توجه به کلام مقدس الهی و سخنان حضرات معصومین علیهم السلام، آشکار نکردن مواضع زینت از سوی زنان، از جمله نشانه‌های حیا و حفظ عفاف و پاک‌دامنی است و پرهیز از نگاه‌های آلوده نیز هم به مردان و هم به زنان توصیه شده است. از مصادیق و آموزه‌های قرآنی، حیا در گفتار و زبان است. و یا به عبارتی زبان آینده‌ی تمام‌نمای روحيات انسانی است و نایستی جز در راه حق و خشنودی خداوند، از آن استفاده نمود. اگر زبان در مسیر نیکی‌ها و خیرات و حسنات قرار گرفت، موجبات اعتلای شخصیت و خشنودی حضرت حق را به ارمغان می‌آورد. و اگر از کنترل و مهار انسان خارج شد فجایع و مصیبت‌ها و گناهان بسیاری به همراه خواهد داشت. در این راستا قرآن چنین می‌فرماید: «...به گونه‌ای هوس‌انگیز سخن نگویند که بیمار دلان در شما طمع کنند و سخن شایسته بگویند» (احزاب، ۳۲). به هنگام سخن گفتن، جدی و خشک و به طور معمولی سخن بگویید، نه هم‌چون زنان کم شخصیت که سعی دارند با تعبیرات تحریک کننده که گاه توأم با ادا و اطوار مخصوصی است که افراد شهوت‌ران را به فکر گناه می‌افکند سخن بگویند. شایان یاد است که گزینه‌ی جنسی در حد تعادل و مشروع عین سلامت است، اما گاهی که از این حد بگذرد نوعی بیماری خواهد بود تا آن جا که گاه به سر حد جنون می‌رسد که از آن تعبیر به (جنون جنسی) می‌کنند (تفسیر نمونه، ج ۱۷). در کلام مقدس الهی در راستای صفت پسندیده‌ی حیا حتی در راه رفتن و گام برداشتن به بانوان توصیه می‌نماید که با وقار راه بروید و به حیای دختر شعیب اشاره می‌نماید. «تاگهان یکی از آن دو زن به سراغ او (موسی) آمد در حالی که با نهایت حیام گام برمی‌داشت. گفت پدرم از تو دعوت می‌کند تا مزد آب دادن (به گوسفندان) را که برای ما انجام دادی به تو بپردازد...» (قصص، ۲۵). رسول خدا (ص) در ارتباط با ارزش و فضیلت حیا فرمود:

«بافضیلت‌ترین جوانمردی‌ها حیا است و میوه و ثمره‌ی حیا عفت و پاک‌دامنی است» (وسائل‌الشیعه، ج ۱۴). امیرالمومنین علی (ع) خطاب به جوانی از جوانان بصره فرمود: «سه خصلت است که در هر کس باشد دنیا و آخرت برایش صاف و سالم بماند، آن کس که به کار نیک فرمان دهد و خودش نیز بدان گردن نهد، و از کار زشت باز دارد و خودش نیز از آن دست کشد، و بر حدود و دستور خداوند محافظت نماید» (امالی، ص ۱۳۰). در ارتباط با اهمیت حیا و شرم و پرهیز از روابط ناسالم جنسی در کلام مقدس الهی هشدارهای لازم داده شده و یکی از نشانه‌های بندگان صالح و عقیق را چنین بیان می‌نماید: «...و زنا نمی‌کنند، و هر کس چنین کند، مجازات سختی خواهد دید» (فرقان، ۶۳)؛ و حتی هنگامی که شرایط ازدواج بنا به دلایلی مانند نداشتن کسب و کار و یا نداشتن خانه و سایر مسایل مالی و اقتصادی، برای عده‌ای میسر نیست، توصیه به تقوی و پاک‌دامنی نموده است: «و کسانی که امکانی برای ازدواج نمی‌یابند، باید پاک‌دامنی پیشه کنند تا خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز گرداند...» (نور، ۳۳). در این راستا نبی مکرم اسلام (ص) فرمود: «حیا کلید رسیدن به همه خوبی‌ها و مانع زشتکاری‌هاست» (منتخب میزان‌الحکمه، ص ۱۷۱). امام علی (ع) فرمود: «به وسیله‌ی عفاف اعمال پاک می‌شود» (غررالحکم، ص ۳۶۳). امام صادق (ع) فرمود: «کسی که حیا ندارد ایمان ندارد (بحارالانوار، ج ۱۰۰). گفتنی است که سه واژه‌ی «ایمان»، «حیا»، «عقل» با یک‌دیگر توأم و در ارتباط هستند و یا به عبارتی انسان‌هایی که در وجودشان ایمان الهی و اعتقاد به خداوند، مملو شده، از این که خود را به ورطه‌ی گناه و آلودگی کشانند، بیزارند و با برخورداری از عقلانیت معنوی همواره در این فکر فرو می‌روند که (خدا چه چیزی را زشت و گناه می‌داند) پس نباید مرتکب گناه و معصیت شویم و اینان، سر بر آستان بندگی حق می‌سایند و به وضوح این مسأله را دریافته و به آن یقین دارند که "عالم محضر خداست پس در محضر حق معصیت نکنیم". یکی از مهم‌ترین کانون‌های ارزشمند، کانون خانواده است. اگر بخواهیم این کانون در راستای رضا و خوشنودی الهی و دستورات او قرار گیرد، لزوماً بایستی حیا را در آن کانون رعایت کنیم. مسایلی از قبیل روابط جنسی میان پدر و مادر در کانون خانواده بایستی در زمان‌های معینی و در یک خلوتگاه خاص صورت پذیرد و فرزندان به هیچ وجه به خلوتگاه آنان وارد نشوند و از روابط زوجین مطلع نگردند. در کلام مقدس الهی در آیه‌ی ۵۸ سوره‌ی نور به این مسأله اشاره شده است که بدون اجازه به خلوتگاه وارد نشوید. فرزندان بالغ در خانواده نیز موظفند در هر وقت بدون اجازه در اطافی که دو همسر قرار دارند، وارد نشوند، حتی کودکان نابالغ که مرتباً نزد پدر و مادر هستند، نیز آموزش داده شوند که لااقل درسه وقت (قبل از نماز صبح و بعد از نماز عشا و هنگام ظهر که پدران و مادران به استراحت می‌پردازند) بدون اجازه وارد نشوند. بر خلاف آن چه بعضی از ساده‌اندیشان فکر می‌کنند که کودکان سر از این مسایل در نمی‌آورند، ثابت شده است که کودکان (تا چه رسد به بزرگسالان) روی این مسأله فوق‌العاده حساسیت دارند و گاه می‌شود سهل‌انگاری

پدران و مادران و برخورد کودکان به منظره‌هایی که نمی‌بایست آن را ببینند، سرچشمه‌ی انحرافات اخلاقی و گاه بیماری‌های روانی شده است (تفسیر نمونه، ج ۱۴). بنابراین به پدران و مادران توصیه شده که این مسأله را جدی بگیرند، و فرزندان خود را عادت به گرفتن اجازه‌ی ورود نمایند، و هم‌چنین از کارهای دیگری که سبب تحریک فرزندان می‌گردد از جمله خوابیدن زن و مرد در اتاقی که بچه‌های ممیز می‌خواهند تا آن‌جا که امکان دارد پرهیز کنند و بدانند این امور از نظر تربیتی فوق‌العاده در سرنوشت آن‌ها مؤثر است. پیامبر (ص) در حدیثی فرمود: «مبادا در حالی که کودکی در گهواره به شما می‌نگرد آمیزش جنسی کنید» (تفسیر نمونه، ج ۱۴).

شایان یاد است که صفت شرم و حیا و رعایت آن به ویژه در کانون خانواده، از جانب پدر و مادر و هم‌چنین به فرزندان توصیه شده است تا جایی که در حدیثی از وجود مطهررسول خدا (ص) آمده است: «پسر از پسر، پسر از دختر، و دختر از دختر، وقتی به ده سالگی رسیدند، حتماً باید خوابگاهشان از هم جدا شوند» (الفقیه، ج ۳). در خصوص بوسیدن، وجود منور رسول‌الله (ص) فرمود: «دختر بچه شش ساله را، پسر بچه نبوسد و هم‌چنین زن‌ها از بوسیدن پسر بچه‌ای که سنش از هفت سالگی تجاوز کرده است، خودداری کنند» (مکارم‌الاخلاق، ص ۱۱۵). امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام نیز می‌فرماید: «وقتی دختر بچه، شش ساله شد مرد نامحرم حق ندارد او را ببوسد و هم‌چنین نمی‌تواند او را در آغوش بگیرد» (وسائل‌الشیعه، ج ۵). امام صادق (ع) نیز یادآور می‌شوند که: «وقتی دختر بچه به سن شش سالگی رسید برای تو شایسته نیست او را ببوسی» (وسائل‌الشیعه، ج ۵). امام محمد باقر (ع) در خصوص خواب فرزندان فرمود: «بایستی بستر خواب پسر بچه ده ساله را از زن‌ها جدا کنید» (مکارم‌الاخلاق، ص ۱۱۵)؛ و هم‌چنین فرمود: «بپرهیز از روابط جنسی در جایی که کودک ممیزی تو را می‌بیند و رفتارت را آن‌چنان درک می‌کند که قادر است به خوبی برای دیگران توصیف و تشریح نماید» (وسائل‌الشیعه، ج ۵)؛ امام صادق (ع) نیز فرمود: «موقعی که در اتاق، کودکی حضور دارد، مرد با همسر خود نیامیزد، زیرا این عمل، طفل را به راه بی‌عفتی و زناکاری سوق می‌دهد» (وسائل‌الشیعه، ج ۵).

بر اساس فلسفه‌ی اسلامی حاکم بر جامعه، نیازهای جامعه شامل والدین دانش‌آموزان به طور اخص، و کلیه‌ی افراد جامعه به طور اعم، نیازهای فردی دانش‌آموزان و اطلاعات و آگاهی‌های مورد نیاز آن‌ها و ساخت آخرین دانش و علوم به روز مربوط به سلامت جنسی تعیین می‌گردد. اصول آموزش و پرورش نیز بر مبنای فلسفه‌ی اسلامی و مطابق با نیازهای جامعه، دانش‌آموزان و ساخت دانش، شامل مواردی مانند دانش مربوط به سلامت جنسی، انگیزش و بینش شخصی، جنسیت، انسجام بدنی و امنیت جنسی و جهت‌گیری جنسیتی می‌گردد.

در بعد انسجام بدنی و امنیت جنسیتی می‌توان به اهدافی مانند شناسایی رفتارهای بهبود دهنده‌ی سلامت و کاهش دهنده‌ی مشکلات جنسی، پرهیز، اجبار، سوء استفاده، آزار و تجاوز

جنسی، شناسایی عفونت‌ها و بیماری‌های جنسی مسری اشاره نمود. هم‌چنین در بعد دانش جنسی، اهدافی هم‌چون شناسایی ارزش لذت جنسی به شیوه‌ی مطمئن و مسؤولانه در زندگی با رعایت حقوق دیگران و برقراری ارتباط جنسی در حوزه‌ی ازدواج شرعی وجود دارد. در بعد جنسیت می‌توان به اهداف برابری و تساوی جنسیتی، رهایی از تبعیضات جنسی و احترام به تفاوت‌های جنسیتی و در بعد جهت‌گیری جنسیتی نیز به شناسایی جهت‌گیری بر مبنای نوع جنسیت بدون تبعیض و با احترام به حقوق دیگران اشاره نمود

در برنامه‌ی درسی مبتنی بر دیدگاه اسلامی، درباره‌ی آموزش سلامت جنسی باید ویژگی‌هایی مانند جامعیت، حمایت و مشارکت تمامی افراد ذی‌نفع هم‌چون والدین و دانش‌آموزان، متخصصان سلامت، متخصصان برنامه‌ی درسی و استفاده از جدیدترین موضوعات و محتوای مربوط به سلامت جنسی به طور جدی مد نظر قرار گیرد. از این منظر لازم است که مباحث و اصول زیر مورد توجه قرار گیرند:

۱- تمایل جنسی بخشی از زندگی طبیعی و سالم برای هر فرد مسلمان است:

اسلام به عنوان دینی که تمام ابعاد حیات انسانی را مورد نظر قرار می‌دهد، تعالیم پربراری را در ابعاد مختلف از جمله تربیت و سلامت جنسی بر پایه‌ی وحی و سخنان ائمه معصومین (ع) برای بشریت به ارمغان آورده است و مطالعه و عمل به این منابع غنی از نکات آموزشی و تربیتی، انسان را به سعادت دنیوی و اخروی رهنمون می‌سازد. براساس آموزه‌های دینی ما، هیچ نهادی نزد خداوند محبوب‌تر از نهاد خانواده نیست. در عرفان اسلامی، محبت زن و شوهر به یکدیگر مظهر عشق الهی دانسته می‌شود و هر کدام از آن‌ها علاقه‌شان به دیگری بیش‌تر باشد نزد خدا گرامی‌تر است. نگاه اسلام به غریزه‌ی جنسی نگاه سلب و خشونت نیست، بلکه ارضای صحیح آن از عبادات الهی دانسته شده است، در واقع اسلام نظام کاملی است که برای هدایت تمامی انسان‌ها آمده است. باید اسلام را با همه‌ی هماهنگی که بین اجزای آن وجود دارد قبول کنیم و بر آداب و رسوم و خرافاتی که باب اسلامی ندارند و نام آن را حیا و تقوی گذاشته‌ایم تکیه نکنیم. آن‌چه جامعه را به سمت آرامش می‌برد تشکیل خانواده است. غریزه‌ی جنسی یکی از غرایز مهم انسان و یکی از واقعیت‌های وجودی اوست که خداوند در او به ودیعه گذارده است. آیات فراوانی در قرآن کریم در مورد اهمیت ازدواج و مذمت طلاق آمده است (فروتن و خیام‌فر، ۱۳۹۰).

بدیهی است هر عاملی که موجب برهم خوردن این آرامش گردد و یا مهر و محبت را کاهش دهد از نظر قرآن نکوهیده است. فرهنگ اهل بیت با فرهنگ ما در این زمینه کاملاً متفاوت است. در صدر اسلام مشکلی به نام مشکل جنسی، به عنوان یک موضوع پیچیده اجتماعی وجود نداشت. مؤلف گوید: آوردن این احادیث از زبان رهبران اسلامی که مظهر معنویت و زهد و علم هستند از

این جهت است که روشن گردد، دین‌داری و دستورات دینی تنها جنبه‌ی معنوی نداشته، و اسلام به کامجویی و لذت‌های حلال نه تنها بی‌توجه نیست بلکه آن را مورد تشویق نیز قرار می‌دهد. آمیزش حلال ثواب دارد.

۲- پرهیز از روابط جنسی مشکوک و خارج از حدود ازدواج اسلامی، اثربخش‌ترین راه اجتناب از بیماری‌های مقاربتی و جنسی است.

چنانچه روابط جنسی را طیفی در نظر بگیریم که در یک سوی آن رابطه‌ی جنسی سالم و در سوی دیگر رابطه‌ی جنسی پرخطر قرار گیرد، می‌توان گفت سالم‌ترین رابطه جنسی رابطه جنسی بین زن و شوهر وفادار به هم است که از طریق واژینال صورت می‌گیرد و احتمال انتقال بیماری از طریق آن به هیچ وجه وجود ندارد. در چنین صورتی آن‌ها نباید نگران بیماری‌های عفونی، ایدز و سایر بیماری‌های مقاربتی باشند. و در سوی دیگر این طیف رابطه‌ی جنسی خارج از ازدواج است که در آن احتمال تبادل خون و ترشحات جنسی وجود دارد، خطر انتقال بیماری‌های عفونی از جمله اچ‌آی‌وی/ایدز را به شدت افزایش می‌دهد. ارتباط جنسی محافظت نشده با فرد مبتلا و انتقال از مادر مبتلا طی دوره‌ی بارداری، زایمان و شیردهی. ارتباط جنسی مقعدی و ارتباط جنسی با هم‌جنس از جمله مواردی است که بیشتر موجب سرایت اچ‌آی‌وی می‌شود، به ویژه شخصی که مفعول واقع شده است، در معرض خطر بیشتر ابتلا قرار دارد (اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۹).

هم‌چنین اصفهانی و همکاران (۱۳۸۹) معتقدند که کسب مهارت‌های زندگی کمک می‌کند تا سالم‌تر زندگی کنیم؛ در این راستا همه‌ی ما طبق آموزه‌های اسلام، قرآن، پیامبر(ص)، ائمه معصومین(ع) و بزرگان دین بر این باوریم که بهترین راه پیش‌گیری از خطر، زندگی اخلاقی سالم، پرهیز از اعتیاد، دوری از روابط خارج از ازدواج، وفاداری به خانواده، تعهد به قوانین شرع و جامعه است. رابطه‌ی جنسی در زمان عادت ماهانه‌ی زنان نیز، خطر انتقال ویروس را بیش‌تر می‌کند در این باره آموزه‌های اسلامی از آمیزش با حیض (زنی که در ایام عادت ماهیانه است) بر حذر داشته‌اند. زیرا خداوند، در قرآن کریم آشکارا از این عمل نهی کرده است: «فَاعْتَرِزُوا النِّسَاءَ فِی الْمَحِیضِ وَ لَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ یَطْهُرْنَ» پس هنگام عادت ماهیانه، از [آمیزش با] زنان کناره‌گیری کنید و به آنان نزدیک نشوید تا پاک شوند» (بقره، ۲۲۲). این عمل از نظر بهداشتی نیز برای زن و مرد خوب نیست و اگر فرزندی به وجود آید، احتمال ابتلای او به جذام یا بیماری‌هایی از این دسته، وجود دارد (وسائل‌الشیعه، ج ۲).

مهم‌ترین راه پیش‌گیری از انحرافات جنسی و روابط ناسالم و نامشروع، ازدواج است که در پرتو آن، غریزه‌ی جنسی در بستر طبیعی خود ارضا می‌شود؛ زیرا تا هنگامی که این امر به گونه‌ی طبیعی انجام نگیرد، فشارهای زیاد جسمی و روانی ناشی از غریزه‌ی جنسی، سرانجام فرد را به بی‌راهه می‌کشاند یا در سلامت‌ش اختلال ایجاد می‌کند و توانمندی‌ها و خلاقیت‌های او کاهش

می‌یابند؛ بنابراین، تسهیل ازدواج به عنوان یک راه پیش‌گیری عمومی و ریشه‌ای برای حفظ سلامت فرد و جامعه مطرح است (صانعی، ۱۳۹۰).

۳- در آموزش شرایطی فراهم گردد تا به دانش آموزان فرصت کشف و تعریف ارزش‌های شخصی خود، خانواده و جامعه در حیطه‌ی آموزش‌های اسلامی داده شود.

خسروی و باقری (۱۳۸۷) بر این باورند که آموزش ارزش‌ها همواره بخش مهمی از اهداف نظام‌های تربیتی است؛ زیرا این نظام‌ها به منزله‌ی بخشی اساسی از کار خود، در پی آن‌اند که فرهنگ و ارزش‌های آن را به نسل آینده انتقال دهند. اما آن‌چه در این میان اهمیت بیش‌تری دارد، این است که چگونه می‌توان ارزش‌های مورد نظر را در دانش‌آموزان درونی کرد. بر همین اساس، در تربیت ارزشی، الگوی مورد نظر برای تنظیم روش‌های این امر، متضمن سه بعد است. البته باید توجه داشت که این ابعاد سه‌گانه، با یک‌دیگر رابطه‌ی زمانی ندارند. به عبارت دیگر، چنین نیست که روش‌های مربوط به مبنای شناختی، در جریان تربیت ابتدا آشکار شوند و سپس نوبت به روش‌هایی برسد که بیش‌تر مربوط به بعد گرایشی‌اند و سرانجام، روش‌هایی که به طور غالب بر جنبه ارادی نظر دارند. امکان دارد ترتیب این روش‌ها از حیث تأکید، بر حسب ظرفیت و ویژگی‌های ذهنی و روانی فرد، متفاوت باشد که در این قسمت، بهره‌گیری از روان‌شناسی چاره‌ساز خواهد بود. اما آن‌چه مهم است این است که این سه بعد درونی در افراد شکل بگیرد و در نهایت، رفتارهای هنجاری و ارزشی بر آن‌ها استوار گردد. بنابراین، در الگوی مورد نظر، توجه بر آن است که روش‌های تربیت ارزشی به نحوی تنظیم شوند که به شکل‌گیری هر سه بعد منجر شوند. از سوی دیگر، با توجه به پیشینه‌ی شیوه‌های تربیت ارزشی از طریق برنامه‌ی درسی، می‌توان این شیوه‌ها را از یک جهت، به روش‌های مستقیم، نیمه مستقیم و غیرمستقیم تقسیم کرد. این شیوه‌ها روی یک طیف یا محور قرار می‌گیرند، به طوری که از قطب شیوه‌های مستقیم تا شیوه‌های نیمه مستقیم و قطب شیوه‌ای غیرمستقیم تنظیم می‌شوند و بنابراین، درجه‌های متفاوتی از میزان مستقیم و غیرمستقیم بودن در آن‌ها وجود خواهد داشت.

در این راستا برنامه‌ی درسی ملی سندی است که نقشه‌ی کلان برنامه‌ی درسی و چارچوب نظام برنامه‌ریزی درسی کشور را به منظور تحقق بخشی به اهداف آموزش و پرورش نظام جمهوری اسلامی تعیین و تبیین می‌نماید و موجب وحدت بخشیدن به کلیه‌ی اجزای برنامه‌ها و نوسازی و بازسازی برنامه‌های درسی و تربیتی مبتنی بر فلسفه‌ی تعلیم و تربیت در نظام جمهوری اسلامی و قانون‌مند شدن امور برنامه‌ریزی درسی خواهد شد (رئیس دانا، ۱۳۹۱). در سند برنامه‌ی درسی ملی برای تبیین مبانی فلسفی و علمی، گزاره‌های متعددی مطرح شده که در این جا به سه نمونه از آن‌ها در امر برنامه‌ریزی اشاره می‌شود.

۱- هستی‌واقعیت دارد و خداوند مبدأ و غایت هستی است:

او خالق جهان و مالک و مدبر و رب حقیقی همه‌ی موجودات است. تأثیر این گزاره بر برنامه‌ی درسی این است که باید محتوا و روش‌های ارائه‌ی دروس با موضوعات مربوط به جهان و پدیده‌ها و قوانین حاکم بر آن‌ها طوری تبیین شوند که دانش‌آموز را به خداشناسی رسانده، سرانجام او به این حقیقت پی ببرد که این همه شگفتی‌های موجود در جهان که علم و دانش بشر امروزی توانسته گوشه‌ای از آن‌ها را کشف کند، دارای آفریدگاری دانا و تواناست.

۲- انسان موجودی مکلف است و نسبت به تکالیف خود، (اصالتاً در برابر خداوند متعال) و به تبع آن در برابر دیگران مسؤولیت دارد.

آشنایی فراگیران با حقوق و وظایفشان در برابر خدا و خلق خدا، ایجاد و تقویت روحیه‌ی مسؤولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی در آنان.

۳- منبع همه‌ی ارزش‌ها، دین (قرآن، سنت، عقل و فطرت) است و سایر ارزش‌ها از آن کسب اعتبار می‌کنند.

در آموزش ارزش‌ها به دانش‌آموزان بایستی ارزش‌های ناشی از آداب و رسوم غلط و باورهای خرافی طرد و ارزش‌های انسانی که ریشه‌ی الهی داشته و با مبانی عقلی سازگار باشد برجسته گردد (قریشی، ۱۳۸۹).

۴- در نهایت برنامه‌ی درسی بایستی از دو صافی سن بلوغ و روان‌شناسی یادگیری عبور نماید تا امکان تبدیل برنامه‌ی درسی سلامت جنسی خاص برای هر دوره‌ی تحصیلی فراهم گردد.

با توجه به این‌که محتوای برنامه‌ی درسی سلامت جنسی بایستی متناسب با سن و میزان فهم فراگیران از موضوع باشد، استفاده از دو صافی روان‌شناسی یادگیری و سن بلوغ برای تدوین کتب درسی متناسب با فراگیران هر دوره‌ی تحصیلی ضروری است. البته در این مسیر مشارکت کلیه سیاست‌گذاران، متخصصان، مجریان و سایر افراد ذی‌نفع و هم‌چنین آماده‌سازی دست‌اندرکاران این برنامه به ویژه مجریان از طریق آموزش‌های لازم تخصصی، امری ضروری است. ضمن آن که با توجه به حساسیت موضوع، اجرای چنین مدلی نیازمند تدارک و طراحی گسترده در سطح جامعه، سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان، معلمان، والدین و ... می‌باشد. برای اجرای موفق چنین الگویی از برنامه‌ی درسی ضروری است که بر افزایش ایمان و عقیده‌ی فراگیران با یادگیری حقیقی دینی، کاربرد این یادگیری در زندگی واقعی، کمک به یک‌دیگر و تشریح دانش اسلامی با دیگران، صبر و ثبات قدم در یادگیری این اصول تأکید ورزیم.

نوآوری یا تحول در برنامه‌ی درسی امکان مطرح شدن سؤال‌های بی‌جواب و دغدغه‌ی خاطر فراوانی را به همراه می‌آورد. از این رو، در هنگام تغییر برنامه، تفهیم آگاهانه‌ی مسایل و هم‌گامی با

معیارهایی نظیر پرهیز از اغواگری یا فریب دیگران، نگرش‌های غیر تحمیلی، دیدگاه‌های عاری از تعصب و برخورداری از استدلال‌های صحیح و محکم ضرورت می‌یابد. عامل سوم مؤثر در فرآیند برنامه‌ی درسی کیفیت تناسب آن با نیازهای فراگیرندگان است. مسایلی هم‌چون پیچیدگی برنامه یا فرآیند، وضوح هدف‌ها و عناصر یا اجزای تشکیل دهنده‌ی برنامه، قابلیت دسترسی به برنامه، برخورد یا مشکلات و مسایلی که در این زمینه می‌توان بیان کرد، تعیین کننده‌ی کیفیت و تناسب برنامه خواهند بود (قادری، ۱۳۹۰).

در قرن حاضر، آموزش جنسی از جهت هدف، روش شناسی، فرضیات اساسی، محتوا و سیاق متحول شده است. اصلی‌ترین هدف این نوع آموزش در دوران معاصر، بررسی شیوه‌هایی است که شرایط اجتماعی و سیاسی زمان، فرضیات اساسی و اهداف و محتوای آموزش جنسی مدارس را تحت تأثیر قرار می‌دهد. علاوه بر این، تربیت جنسی مدارس، به حدی در معرض طوفان تحولات سیاسی اجتماعی بوده که تلاش برای ارایه گزارشی طولی از روند آن در گذر زمان، احتمالاً بی نتیجه است. حداکثر این است که می‌توان عوارض این گونه آموزش‌ها، از قبیل افزایش امراض قابل انتقال یا ترس از کاهش ارزش‌های اخلاقی، را اعلام و کیفیت تأثیر آن بر برنامه‌ی آموزشی و درسی را بیان نمود (متقی فر، ۱۳۸۸).

اما آموزش، نقطه‌ی کلیدی و هم‌چنان حلقه‌ی مفقوده‌ی موجود در تربیت جنسی افراد جامعه است که تعدد و تقابل آرای کارشناسان در نحوه‌ی آموزش، بهترین سن آموزش و مراجع ذی‌صلاح در آموزش، مباحث مرتبط با سلامت جنسی این مشکلات را دو چندان کرده است، اما توافق همگان بر مسأله‌ی آموزش موضوعی است که باید توسط نهادهای ذی‌صلاح هم‌چون مدارس و دانشگاه‌ها مورد توجه باشد که تاکنون متولی خاصی عهده‌دار این مهم نشده است.

به طور کلی، اگرچه تدوین برنامه‌ی درسی از نوع فعالیت‌های فنی و تخصصی است که نیازمند مشارکت برنامه‌ریزان درسی، متخصصان موضوعی، متخصصان طراحی و سنجش و ارزشیابی می‌باشد، اما در این مرحله نیز توجه به دیدگاه والدین و سایر افراد ذی‌نفع می‌تواند ضامن اجرای موفق برنامه‌ی درسی باشد. در این راستا با استفاده از پیش فرض‌های برنامه‌ی درسی سلامت جنسی، می‌توان محتوایی را برای تربیت جنسی طراحی نمود که ضمن تأکید بر جنبه‌های اسلامی سلامت خانواده، به جنبه‌های عمومی سلامت نیز توجه نموده باشد و بدین ترتیب میزان رفتارهای مخاطره‌آمیز را که بخش اعظمی از آن به علت عدم آگاهی نوجوانان و جوانان می‌باشد، به حداقل برساند.

به طور کلی، برنامه‌ریزان آموزشی و درسی باید با نگاهی نظام‌مند و جامع‌نگر به موضوع تربیت جنسی بنگرند و با انتقال آموزه‌های دینی به تربیت افرادی همت گمارند که مباحث مذهبی را از همان اوان کودکی با آگاهی و آمادگی لازم پذیرا باشند. در یک چشم‌انداز بلند مدت با همکاری

دولت، والدین، برنامه‌ریزان، مسؤولان مذهبی، نظام آموزشی، مؤسسات آموزشی، رسانه‌های دیداری و شنیداری و .... می‌توان به گونه‌ای اطلاعات و آگاهی‌های دینی کودکان، جوانان و نوجوانان را بالا برد که افراد در رابطه با این امور به مرحله خود کنترلی برسند. دین و مذهب توانسته با تکیه بر آرمان‌های الهی به تربیت افرادی بپردازد که در هر شرایط از انواع امتحانات سربلند بیرون آیند. یکی از مسایل مهم زمانه، مبحث مسایل جنسی است. دین اسلام در رابطه با اخلاق جنسی، بهداشت جنسی، تربیت جنسی، به طور جامع و کامل مباحث مهمی را مطرح نموده است که می‌تواند الگوی مناسب جهت جامعه‌ی اسلامی باشد.

منابع

الف. فارسی

قرآن مجید

- ابن بابویه، محمدبن علی، (۱۴۱۳ ق). **من لا یحضره الفقیه**، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، جلد ۳.
- ابوالقاسمی، ناریا؛ مرقاتی خویی، عفت السادات؛ تقدیسی، محمدحسین (۱۳۸۹). تبیین تربیت جنسی دانش آموزان ایرانی از دیدگاه مربیان بهداشت مدارس ابتدایی. **مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشت**، ۳۰ (تابستان): ۲۷.
- اصفهانی، زهرا و همکاران (۱۳۸۹). **راهنمای آموزش پیش‌گیری از ایدز برای افراد در معرض رفتارهای خطر**. تهران: انتشارات رسانه تخصصی.
- امینی، ابراهیم (۱۳۶۸). **آیین تربیت**. تهران: انتشارات اسلامی.
- بهشتی، محمد (۱۳۸۵). تربیت جنسی از منظر فیض کاشانی. **دو فصلنامه تربیت اسلامی**، ۳: ۸۹.
- پور امینی، محمدباقر (۱۳۸۳). تربیت جنسی در سیره نبوی. **روان‌شناسی و علوم تربیتی، تربیت اسلامی**، ۸ (پاییز): ۱۶۵-۱۸۲.
- خسروی، زهره؛ باقری، خسرو (۱۳۸۷). راهنمای درونی کردن ارزش‌های اخلاقی از طریق برنامه‌ی درسی. **فصل‌نامه‌ی مطالعات برنامه درسی**، ۸: ۸۲ و ۹۱.
- دوایی، مهدی؛ بنی‌سی، پری‌ناز (۱۳۸۴). تربیت جنسی در اسلام. **دومین کنگره سراسری خانواده و سلامت جنسی**. تهران: دانشگاه شاهد.
- رضازاده شیرازی، فاطمه بیگم (۱۳۶۹). **نظام جنسی کودک و نوجوان در اسلام**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

- رفیعی، بهروز (۱۳۸۳). **تربیت جنسی در اسلام**، انتشارات تربیت اسلامی.
- رئیس دانا، فرخ لقا (۱۳۹۱). برنامه ریزی آموزشی و درسی: بازتعریف برنامه ریزی آموزشی و درسی. **ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی**، شماره ۳، آذر سید رضی (۱۳۸۷). **نهج البلاغه**، ترجمه ابراهیم منهج.
- شریعتمداری، مهدی (۱۳۸۴). **اصول و مبانی مدیریت**. تهران: کوهسار.
- شکوهی، غلامحسین (۱۳۶۳). **تعلیم و تربیت و مراحل آن**. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- شهیدثانی، زین‌الدین بن علی (۱۳۷۷). **شرح مصباح الشریعه**. ترجمه عبدالرزاق گیلانی، یک جلد، چاپ اول، تهران: انتشارات پیام حق.
- صانعی، سیدمهدی (۱۳۹۰). **پاکیزگی و بهداشت در اسلام**. چاپ سوم، قم: مؤسسه بوستان کتاب مرکز چاپ و نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). **المیزان فی تفسیر القرآن**، چاپ پنجم، ترجمه موسوی همدانی، محمد باقر، قم: انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۶۵). **مکارم الاخلاق**. ترجمه سید ابراهیم میرباقری، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات فراهانی.
- فرمهبینی فراهانی، محسن (۱۳۸۳). **بررسی محتوای مناسب برای تربیت جنسی در مدارس از دیدگاه والدین، معلمان و دانش آموزان**. تربیت اسلامی، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- فراهادیان، رضا (۱۳۷۸). **مبانی تعلیم و تربیت در قرآن و احادیث**. قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- فروتن، سیدکاظم؛ خیام‌فر، فریدون (۱۳۹۰). **رازهای زندگی: ۱۵۰۰ پیام خوشبختی برای همسران: هر دو بدانیم**. تهران: انتشارات زمان.
- فقیه‌ی، علی‌نقی؛ شکوهی‌یکتا، محسن؛ پرند، اکرم (۱۳۸۷). آموزش جنسی به کودک و نوجوان از دیدگاه اسلامی و مطالعات روان شناختی. **دوفصلنامه تربیت اسلامی**، ۷ (پاییز و زمستان): ۵۱.
- قادری، مصطفی (۱۳۹۰). **ماهنامه رشد تکنولوژی**، شماره ۲.
- قائمی، علی (۱۳۶۹). **تربیت و سازندگی دختران**. **مجله تربیت**. ۷: ۸-۱۱.
- قنبری، امید (۱۳۷۹). **زندگی‌نامه و خدمات علمی و فرهنگی استاد شهید مرتضی مطهری**. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- قریشی، سعید (۱۳۸۹). **آشنایی با برنامه‌ی درسی ملی**، **رشد معلم**، شماره اول: ۴۷.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۷۵). **اصول کافی**. ترجمه محمد باقر کمره‌ای، چاپ سوم، قم: اسوه

- متقی‌فر، غلامرضا (۱۳۸۸). آموزش جنسی در مدارس. **فصل‌نامه تربیت اسلامی**، شماره ۸. مطهری، مرتضی (۱۳۷۰). **انسان کامل**. چاپ پنجم، تهران: صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۸). **تفسیر نمونه**. تهران: دارالکتب اسلامی؛ نشر حبیب.
- ملکی، حسن (۱۳۸۲). **رویکرد تلفیقی به برنامه درسی**، تهران: اولیا و مربیان.
- مهاجر، تانیا (۱۳۸۰). **اصول آموزش به بیمار، راهنمای آموزش به بیمار جهت کلیه اعضاء تیم بهداشتی و درمانی**، تهران: نشر سالمی.
- موسی‌پور، نعمت‌الله (۱۳۸۲). **مبانی برنامه‌ریزی آموزش متوسطه**، مشهد.
- میرمحمدعلی‌ئی، ماندانا؛ مدرس، مریم؛ مهران، عباس؛ اشتری ماهینی، محجوبه (۱۳۸۴). بررسی تأثیر آموزش پیشگیری از بیماری‌های مقاربتی در زوجین بر اساس مدل باور بهداشتی، حیات، **مجله دانشکده پرستاری و مامایی**، ۴-۳: ۸۹.
- وزیری، امیرحسین (۱۳۵۱). **آموزش جنسی در مدارس**. **مجله درس‌هایی از مکتب اسلام**. ۸: ۵۲-۵۴.

ب. انگلیسی

- Ashraf, S.A. (1998). The concept of sex in Islam and sex education. **Muslim Education Quarterly**, 15 (2): 37-43.
- Brady, L. and Kennedy, K. (1999). **Curriculum Construction**, Sydney: Prentice Hall.
- Creswell, John.W. (1994). **Research Design qualitative of Quantitative Approaches**. London: SAGE Publications.
- Davis, D. and Butler, T. (1996). **Health and Physical Education**, Book 2, National Library of Australia: Macmillian
- Evans, D. and Tripp, John H. (2006). Sex Education: The case for Primary prevention and peer education. **Current Paediatrics**. 16: 95-99. www.Scinedirect.com.
- Exploitation: Aguardian Programme in Mwanza, Tanzania. **Reproductive Healts Matters**. 6: 19-30. www.Scinedirect.come.
- Halstead, J. M. (1997). Muslims and Sex education. **Muslim Education Quarterly**, 26(3): 317-330.
- Halstead, J. M. and Lewicka, K. (1998). Should Homosexuality be taught as an acceptable alternative lifestyle? **A Muslim perspective**, **Cambridge Journal of Education**, 28(1): 49-64.
- Halstead, J.M. and Reiss, M.J. (2003). **Values in Sex education: From principles to practice**. London:RoutledgeFalmer.
- Lovat T.J. and Smith, D.L. (2003). **Curriculum: action on reflection revisited**, 4th Edition, Wentworth Falls Australia: Social Science Press.

- Mabud, S. A. (1998). An Islamic view of sex education. **The Muslim Education Quarterly**, 15 (2): 67- 93.
- Mantell, Joanne E; Harrison, Abigail; Hoffman, Susie; Smit, Fennifer A; Setin, Zena A & Exner, Theresa M. (2006). The Mpondombili Project: Preventing HIV/AIDS and Unintended Pregnancy among Rural South African School-Going Adolescents. **Reproductive Health Matters**. 14: 113-122. www.Scinedirect.com.
- Marsh, C. and Willis, G. (1999). **Curriculum: Alternative Approaches, Ongoing Issues**, Sydney: SAN04188 Prentice Hall.
- Mgalla, Zaida; Schapink, Dick J & Boerma. Ties. (1998). Protecting School girls against sexual.
- Noibi, D. O. (1998). The Islamic concept of sex, sexuality and sex education: A theological perspective. **Muslim Education Quarterly**, 15 (2): 44- 67.
- Pokharel, Shreejana; Kulczcki, Andrzej & Shakya, Sujeeta. (2006). School-Based Sex Education in Western Nepal: Uncomfortable for Both Teachers and Students. **Reproductive Health Matters**, 14: 156-161.
- Sanjakdar, F. (2000). **A study of the hidden and core curriculum of an Islamic school**, M. Ed. thesis (unpublished) University of Melbourne, Australia.
- Sanjakdar, N. (2000). **Why do Muslim parents choose King Khalid Islamic College of Victoria?** M.Ed thesis (unpublished) University of Melbourne, Australia
- Sanjakdar, N. (2004). **The critical role of schools and teachers in developing a sexual health education curriculum for Muslim students**. M. Ed. thesis (unpublished) University of Melbourne, Australia.
- Sanjakdar, N. (2005). **Teachers' struggle for an Islamically appropriate sexual health education curriculum at their school**, M.Ed thesis (unpublished) University of Melbourne, Australia.
- Sarwar, G. (1996). **Sex Education: The Muslim Perspective**. 3rd Edition, UK: The Muslim Education Trust.
- Saylor, J. G., Alexander, W. M. and Lewis, A. J. (1981). **Curriculum planning for better teaching and learning**, 4th Edition, NY: Holt, Rinehart and Winston.
- Turkel, A. R. (2004). The Hand that rocks the cradle rocks the boat: The empowerment of women. **Journal of the American Academy of Psychoanalysis & Dynamic Psychiatry**, 32(1): 41-53.
- Walker, D. F. (2003). **Fundamentals of curriculum: passion and professionalism**. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

